



Визия за
Новото образование на България

Павел Лазаров
Анета Едрева
Шели

Теодора Атанасова
Анна Ананиева
Румен Петров

Грета, Денина, Деница

www.novoobrazovanie.org

Някои права запазени според правилата на Криейтив Комънс!

Можете свободно:

- **да споделяте** – да копирате, разпространявате и излъчвате произведението
- **да ремиксирате** – да адаптирате произведението,

Съгласно следните условия:

- **Признание** – Трябва да посочите авторството на творбата по начина, определен от самия автор или носителя на правата върху произведението (но не и по начин, оставящ впечатлението, че същият/същите подкрепят вас или използването по някакъв начин на творбата от вас).
- **Некомерсиално** – Произведението не може да бъде използвано за комерсиални цели.
- **Споделяне на споделеното** – В случай, че промените, видоизмените или използвайки като основа произведението, го надградите, то полученото производно произведение може да се разпространява само съгласно условията на същия или на подобен на този договор.



Тази версия на книгата *Визия за новото образование на България* е на разположение в интернет, след регистрация, на адрес <http://bglog.net/vizia>. Регистрацията ще ви позволи да пускате коментарите си по прочетеното във форума към сайта. Всяко мнение е добре дошло! Авторите обещават да не оставят без отговор зададените там форума въпроси.

Докато е само в електронен формат, съдържанието на книгата ще се променя, в смисъл: авторите ѝ постоянно ще коригират незабелязаните преди грешки, неточности и липси.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение.....	5
2. „Промяна”-та	7
3. Прииждащото ново образование - Павел Лазаров	8
3.1. НАСТОЯЩАТА ГЛОБАЛНА КРИЗА.....	8
3.2. КАРТИНАТА НА „НОВОТО ОБРАЗОВАНИЕ” (ВИЗИЯ)	9
3.3. МОЯТ ПРИНОС (МИСИЯ)	18
3.4. СЛЕДВАЩИ СТЪПКИ	22
3.5. ЗА СКЕПТИЦИТЕ	23
3.6. ПРЕХОДЪТ КЪМ ‘НОВОТО ОБРАЗОВАНИЕ’	23
4. Моето педагогическо кредо - Анна Ананиева	25
4.1. ПО КАКВО РАБОТЯ В МОМЕНТА	25
4.2. КАК ПЛАЩА БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО НА УЧИТЕЛИТЕ СИ	25
4.3. КАКВО ПРЕДСТАВЛЯВА ДОБРИЯТ УЧИТЕЛ.....	26
5. Децата са цветята на живота - Теодора Атанасова	30
5.1. ДИРЕКТОРЪТ НА УЧИЛИЩЕТО	31
5.2. УЧИТЕЛИТЕ – МОТИВИРАНИ ДА ТЪРСЯТ	32
5.3. ДЕЦАТА, ОТИВАЩИ НА УЧИЛИЩЕ... ..	32
5.4. ДОБРЕ ОРГАНИЗИРАНОТО УЧИЛИЩЕ	32
5.5. ПРАЗНИК!	33
6. Към преодоляване на казармено-приютния модел на образованието - Румен Петров.....	34
6.1. НЕВРОНАУКИТЕ ПРЕДЛАГАТ ТЕОРЕТИЧНА И МЕТОДОЛОГИЧНА ОСНОВА ЗА НОВОТО УЧИЛИЩЕ.....	34
6.2. ИЗИСКВАНИЯ КЪМ ОБКРЪЖЕНИЕТО В УЧИЛИЩЕ	37
6.3. ВИЗИЯ.....	39
6.4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ	44
7. Училището на нашите мечти - Анета Едрева	45
7.1. КОГА ЗАПОЧНА ВСИЧКО?	50
7.2. ЗА КОГО ПОДХАВАНАХМЕ ТОЗИ ПОЕКТ	50
7.3. ОТ КОГО ОЧАКВАМЕ ПОДКРЕПА	50
8. Гласът на учениците	52
8.1. МОЕТО УЧИЛИЩЕ - МОДЕРЕН МЕХАНИЗЪМ – ГРЕТА ГАНЕВА	52
8.2. УЧИЛИЩЕТО - ЖИТЕЙСКИ УРОК – ДЕНИНА МАРТИНОВА.....	56
8.3. МОЕТО ДОБРО И УСПЕШНО УЧИЛИЩЕ – ДЕНИЦА НЕДЯЛКОВА	59
9. Душата на учителя - Шели.....	61
10. Българският път - в заключение	63
11. Приложение А - Речник на образователните термини.....	64
12. Приложение Б - Целите на училищното образование в България	71
13. Приложение В – Концептуална рамка на „Системата образование” .	72
14. Библиография.....	74
15. Интернет ресурси	76
16. Показалец на термините	77

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Тази книга е израз на волята на 6 луди глави да оформят и предложат на широката публика виждането си за бъдещото на образованието в България. Ние, авторите ѝ, сме сред най-активните работници по радикалните промени в родното училищно образование. Някои от нас са заети ежедневно във или със училището, други са енергични доброволци, трети са чисти теоретици, но ни свързва решителността да променим из корен съществуващия ред. Житейският ни опит, занаятите и подбудите ни са различни, но в основата им като че ли са все едни и същи неща: искреното недоумение как така сме могли да допуснем това да се случи, изостреното чувство за лична отговорност и тънкият философски извод за недостижимостта на свободата и ведрото съществуване поединично.

Дейностите и идеите на 6-имата са различни и довчера съвсем несвързани, обаче близки са, макар и в различен мащаб, визиите ни за бъдещето. Някои гледища са доста пространни и подсказват, че е дошло време да погледнем на образованието като на нещо далеч по-обширно от случващото се в училище; други говорят за архитектурата на училищните пространства, за методите на учене и сферите на знанието, които бъдещото училище да развива. Със свои виждания - под формата на текст или рисунки, се включиха 15 ученици¹.

Събраното тук многообразие е внушително, на места объркващо. Но това е защото сме в начало на неутъпкан път, водещ към нещо ново, неவிжданo и нечувано по нашите ширини. Естествено, пропуски и грешки, несъответствия и неточности има, но те са все неща поучителни и важни. Без тях нямаше как да минем. Ето, аз съм трескаво търсещ и пишещ пространно, но теоретик. Другите са практики - хора от окопите, където ежедневно са в битката за нещо си. Аз не мога да съм като тях, те не могат да са като мен, и не е нужно. Моят „научен” подход се връзва твърде малко с трогателната картина на "Учителката и Емил", а двама от колегите, като че преписват един от друг в описанието на разходката си из приказното бъдеще. Другаде редуването на желание, анализ и спомен предизвикват световъртеж, но такива сме ние, днешните ентузиаста. И държим да се покажем точно такива. И с т и н с к и ! Този екип е ценен именно с това и с многообразието си, той разполага с всичко необходимо за пълноценно учене и стремително колективно израстване: различни гледни точки, богат професионален и житейски опит, волен полет на фантазията и непрестанен ведър диалог.

Казват, че цялостната ни идея не била съвсем изчистена (индивидуалните също). Но са и д е и - зародиш на нещо си, някакво начало! Народът бил заспал, затова имал нужда от друго - от здраво раздрусване и повече информация. Та нашето е тъкмо това! Опит да информираме, но без да критикуваме; да подсказваме и помагаме за проглеждането и осъзнаването на хората без да съдим, така че те да започнат да търсят и намират сами решенията на проблемите. Разтегляли сме били локуми. Но как се изразяват ясно пионерни идеи?! Откъде да

¹ За по-голяма компактност на тази първа *електрионна* версия на книгата, избрахме вместо да вмъкваме тук съдържание, което е на разположение в интернет, просто препращаме читателя към оригинала. Файлът с рисунките на 7-ината ученици е на разположение в интернет в публикацията „Образованието през погледа на децата” на адрес <http://bglog.net/Obrazovanie/39821>.

знаем, кой ще ни каже как точно става? Как да се научим, ако не пробваме? И ето ни на тук. Без грим!

Книгата се появява такава, каквато е. С настоящото първо издание в електронен формат държим да се покажем и заявим, че ни има; и ако е възможно, да открием, спечелим, запалим за делото някоя друга луда глава, някой нов съюзник или помощник. За излизането на книгата на хартиен носител за момента ни липсват 2-3 важни доброволни фигури, с които се надяваме да се сдобием скоро: *коректор(и)*, *печатар(и)* и многобройни *разпространители*. Тази покана е към всички тях: **Ако споделяте духа, методите и идеите ни, заповядайте многобройни! Участвайте със свой конкретен принос в проектирането и строежа на *Новото!***

*

Отваряме същинската част на книгата с "*Промяна*"-та – разказ за едно мое силно изживяване в училище, породено от неочаквана покана за изказване на мнение-желание. Поразителна е приликата между реакцията на стъписаните ми съученици тогава и на хората, поканени за съавтори, вчера. Друго е обаче продължението на историята: днес вместо арогантното "Продължаваме постарому", излиза тази скромна книга с нескромното намерение да буди духовете и трасира път. Доколко тя ще бъде полезна за помръдването на ситуацията в желаната от нас посока? Много! Тя вече го прави, защото генерира дебат и ни накара, нас авторите, да осмислим някои неща, за които преди време съвсем не се сещахме. Най-интересното от всички тях бе удивителната ни трудност да изоставим днешните си проблеми и да се пренесем за малко в мечтаното бъдеще. (Колко тежки се оказваха веригите на ежедневието и колко труден полетът на фантазията!?) Нужни ни бяха специална „храна” и обстановка, театър и пантомима, цирк дори - непознати довчера интелектуални стимули, които да разблокират въображението ни, за да можем да полетим сега

ЗАЕДНО!

Павел Лазаров

Тревизо
30.05.2011 г.

2. „ПРОМЯНА”-ТА

Първата ми среща с думичката *промяна* беше в училище, по-точно в техникума, в най-първия час по литература, в който естествено „литературно“ нямаше нищо. Запознавахме се и говорихме за организация: кой как се казва, какво ще учим и по колко, как ще ни изпитват; колко е важно да учим литература – все неща полезни,... мислех си. Беше есента на обикновена социалистическа година. Но не социализъм какъв да е, ами „развит“, който още мъбъбъничко и щеше да ни отведе в комунизма, където животът щеше да е песен, понеже щяхме да имаме „от всекиму според способностите, на всекиму според нуждите“, водени от неуморната БКП, водена от неуморния Тодор Живков. Нищо, което да вещае някаква промяна, обаче...

Още с представянето си другарката Деспотова взе страха на имащите естествено предразположение да се страхуват. Разправяше, че имената не били показателни за човека и че не трябвало да се правят никакви прибързани изводи. Вярно, ала в нейния случай името си беше абсолютно показателно. Първото ми впечатление, колкото й да беше прибързано, беше съвсем точно. За да разсеи и сянката от всякакъв деспотизъм, другарката Деспотова направи неочакван въпрос-предложение: „Предвид, че тези методи на преподаване и учене са критикувани постоянно, аз съм готова да ги променя. Още утре! Ето, питам ви как. Как вие виждате новите методи? Споделете ги, че да ги обсъдим, и аз ще се съобразя. Кой иска да каже? (10 секунди гробна тишина!) Никой?“ След други 10 секунди, в които огледа всеки от нас, онемелите средношколци, с многозначителния си поглед, другарката добави: „Предложения за промени няма, значи ще се придържаме към установените правила. Щом нямате възражения преминаваме към... (не си спомням точно какво)“.

Заклученията на учителката по литература ми се струваха толкова логични, че направо й се възхищавах. Бях на 15 години. За мен, както и за всичките ми връстници, вярвам, думата „промяна“ не означаваше нищо (за „демократия“ не се споменаваше). Никога не ми се беше налагало да променям каквото и да било и още по-малко да разсъждавам как бих желал да променя ученето на литература в строителния техникум. Не ми се беше налагало да вземам решения, защото разполагах с мама и татко, и куп баби и дядовци, които ги взимаха вместо мен. А за в училище да не говорим. За мен животът се състоеше в едно ежедневно откриване на нови и нови неща и хора, и състезание, в което побеждаваше най-добрият, затова тренирах по 2-3 часа на ден. Точка.

Промяна-та не съществуваше, нито като дума нито като факт. Другарката Деспотова обаче я беше изкарала на бял свят, за да се легитимира и да получи позволение да практикува учителството си както винаги. Беше ни питала и ние бяхме замълчали, значи бяхме дали съгласието си. Ако ни беше предложила да се подпишем под позицията си, най-вероятно щяхме да го направим, и пак щяхме продължим постарому. Нямахме повече основания да не се подчиняваме. Така беше през 1987 г. Днес, 23 години по-късно, вече мога да отговоря иначе на другарката Деспотова, ала отговорът ми е дълъг и едва ли ще й хареса.

Като начало, в образованието, за което работя, никой - нито дете, нито възрастен, ще бъде толкова арогантен, че да изисква от някого друго да отговаря толкова бързо на толкова сложен въпрос. Напротив, всеки ще е достатъчно съобразителен и отворен за чуждото мнение, че да казва своето и да чака търпеливо другия, убеден, че намирането на най-доброто става бавно и че друг начин освен ведър диалог няма.

Визия за Новото образование на България се ражда именно в такъв постоянен искрен диалог, чийто акцент днес е образованието в цялата му колосална сложност - **образованието като едно ЕДИННО ЦЯЛО!** Целта ни е да си дадем най-последна ясна сметка колко е „голямо“ то и къде са границите му. Да зададем една точна (концептуална) рамка на прекрасната картина, която да пълним след това заедно с милион детайли. Защото визията за детайлите е възможна само ако имаме някаква представа за цялото и обратното - визията за цялото изисква някаква представа за детайлите.

3. ПРИИЖДАЩОТО НОВО ОБРАЗОВАНИЕ - ПАВЕЛ ЛАЗАРОВ

3.1. Настоящата глобална криза

Който се е интересувал по-живо от темата за образователната реформа, вече е открил многобройни доказателства за генералното обезценяване на образователния ценз и за импотентността на държавата да изпълнява ролята, която претендира, че има в тази област. Така е в България, така е и в по-голямата част от Европа, и в половината от останалия свят, където в момента се сгромолясва митът за държавата като обична майка-хранилница. Мастоdontските държавни институции, изпълнявали може би някога, но не и днес, някаква роля за постигането на общото добруване, вече са изконсумирали и последната си доза обществено доверие. Свръх централизираните управленски структури са в перманентно шоково състояние, неспособни да действат адекватно в бързо променящия се свят. Тяхната дейност фактически се е свила до борбата за собственото им оцеляване на цената на погазени демократични принципи и нарастващ държавен дълг, което е абдикация от официалните им функции, и по същността си е посегателство върху същия обществен интерес, който би трябвало да защитават.

Кризата на доверието в училищното образование е глобална, както е глобална настоящата финансова криза. Живеем във време, в което фалшивата образователна основа поддава на натиска на свободното критично мислене, разкриващо и нелицеприятната истина, че гледаме на училищата, повече като на паркинги за нашите деца, отколкото на места за пълноценното развиване на талантите им. Ето защо е необходимо коренно преосмисляне, а не просто някакво надграждане, на всичко това, което наричаме *образование*. Ето как виждам аз...

3.2. Картината на „Новото образование” (визия)²

3.2.1. Училището

Училището в *Новото образование* е малко по размери и е с нетрадиционна архитектура. Вписано е в малък парк с големи дървета. Има и овошки и зеленчукова градина. Училищната територия е станала по-скоро предпочитано средище за всички, търсещи вълнуващи срещи със знанието, отколкото достолепно здание с голяма табела, висока ограда и неприветливи класни стаи по още по-неприветливи коридори. Всички училищни пространства са организирани така³, че да предизвикват чести срещи и да позволяват продължителното пребиваване там, в учене, игри или други интересни занимания.

Новото училище е жизнено и стабилно, защото е поддържано от здрава местна общност: от пълноценни личности, разбрали смисъла на съществуването си и на връзката му с доброто образование⁴; от хора работещи с радост работата си, обичащи ближния, дома и квартала си; имащи на разположение достатъчно от всичко, включително и време за самите себе си; умеещи да слушат, разбират и учат непрекъснато и те самите. Нашето ново, добро училище е център на учещата територия на обслужваната учеща общност. Тук разговорът за „непосилната цена на училището” не съществува, защото никой не се занимава с цени, когато става въпрос за пълноценното израстване на децата му, и защото хората допринасят с труд и сърце, а не само с пари, за богатия училищен живот.

Доброто училище не живее само в границите на огражденията си! То е като необхватната човешка същност, която не може да се смести в рамките на физическото тяло, ами пропива всичко в околността и прониква навсякъде – във всяко кътче на кварталния живот. Доброто училище живее на територия, чиито обитатели не само обитават там, но и работят там или в непосредствена близост⁵. То не е за ученици, докарвани и откарвани ежедневно с коли от забързаните си родители, защото, ако на всички родители им се налагаше да прекосяват половината град, за да стигнат до своето добро училище, градът щеше да се задръсти допълнително, а заедно с него и дробовете, и душите на всичките му обитатели. Доброто училище просто не причинява такава работи на града си.

Доброто училище е един *публичен ресурс*⁶, за който важат всички неща, тормозящи армия брилянтни умове вече век. Училището като публичен ресурс е реалност, от която не можем да избягаме, каквото и да правим. То е поддържано, управлявано и пазено колективно, като за целта тече постоянен диалог в търсене на

² Това са преработки на мои неща, писани във форума на „Общност Образование” – <http://BGlog.net/obrazovanie>, в последните 4 години.

³ „Първо ние оформяме нашите сгради, обаче после нашите сгради оформят нас”, казва Уинстън Чърчил.

⁴ “Без цялостното осмисляне на живота, нашите индивидуални и колективни проблеми ще се разпростират и задълбочават постоянно. Целта на образованието не е да произвежда просто учени, техници или службогонци, ами пълноценни мъже и жени, свободни от страхове, защото само сред такива хора може да има дълготраен мир.” *Джиду Кринамурти* в „Образованието и смисълът на живота”, 1959 г. Българското издание на „Кибера” 2009 г. е със сериозни пропуски в превода. Моят превод само на първата глава е на разположение на http://www.probudane.com/statii/edu_smisul.htm.

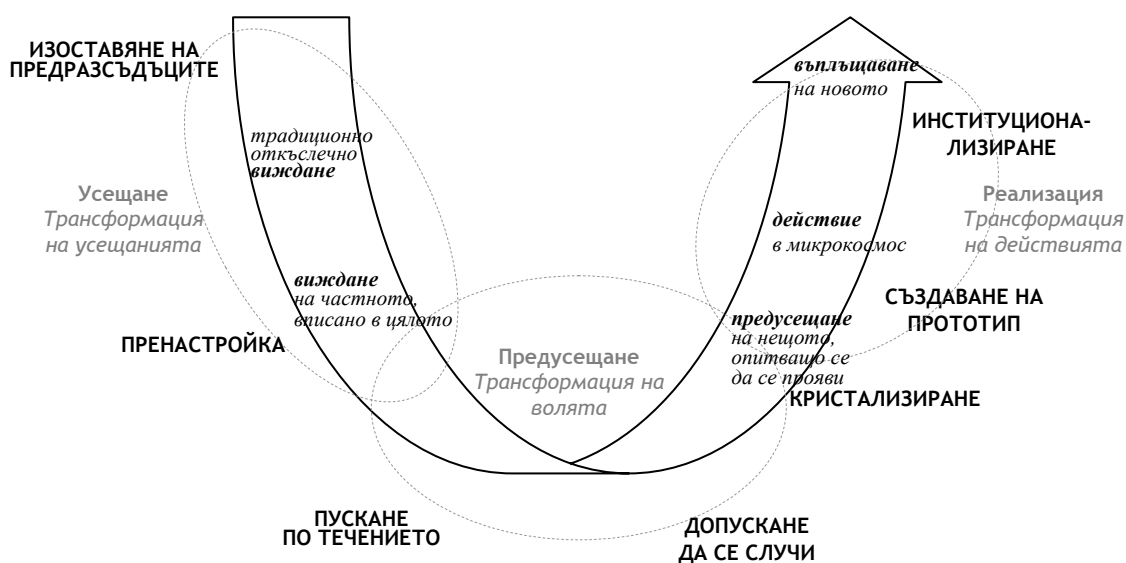
⁵ Това важно условие е връзката на доброто училище с добрата урбанистика, с хармоничното развитие на кварталите в един град, и на градовете и селата из цялата страна.

⁶ За дефинициите на *публичен ресурс* и *публично благо* виж *Приложение А - Речник* на образователните термини.

най-доброто. Доброто училище е резултат на градивен съвместен труд, т.е. на колективно действие, в един цикличен процес, в който последователно:

1. търсим непредубедени истината и конструктивното взаимодействие;
2. отваряме съзнанието си за всичко ново: за непознати до момента позиции и идеи, изоставяйки старите си мисловни схеми⁷;
3. отваряме сърцата и сетивата си, заели позицията на хора търпеливи, внимателни и особено чувствителни, за да прихванат и най-слабите сигнали на започващото да се проявява бъдеще;
4. създаваме прототип на желаното *ново* и го изпробваме в подходящо защитено обкръжение (нещо като инкубатор), после
5. го построяваме и... пак отначало.

Това е *процесът U*, за който ще говоря подробно друг път, но който показвам графично още от сега:



Графика от стр. 225 на Presence на Ото Шрамер, 2010.

Доброто училище е резултат от добрата воля и добрата работа на добри хора в добра атмосфера. Съградено е с добри материали, от ръцете на търпеливи добри майстори. После е управлявано от добро ръководство, което не може да е друго освен представителен колективен орган на същата онази жива и постоянно учеща, достатъчно компактна и стабилна като състав и размери общност. Доброто училище е също сбор от библиотеки, сцени, занаятчийски работилници, паркове и градини, магазинчета и кафенета. То се разполага по улиците, тротоарите и площадите, т.е. общите площи в един квартал – всички места, на които може да се научи нещо интересно в живия живот.

Директорът на доброто училище далеч не е единственият лидер тук, защото не може да е истински лидер човек, открояващ се самотно сред колеги и съмишленици. Тук лидер е всеки, това естествено важи и за учениците.

⁷ Виж горното

3.2.2. Учениците

Добрият ученик в Новото образование е много различен от предишния модел за добър ученик, защото тук „лоши“ ученици просто няма. Тук „изключителните“ постижения в някоя национална или международна олимпиада не означават нищо, ако за това някой е пожертвал любознателността си в други сфери на знанието, или пък се е обездвижил, или съсипал зрението си.

Ученикът в Новото образование не е „послушен“. Той е пълноценна и достойна личност, и „действително образован“ човек, който:

1. разполага със свой уникален набор от ценности, като познава и признава и онези на най-близкото си обкръжение и на различните култури по света;
2. проявява жив интерес към своите земя, род и култура;
3. създава стабилни връзки и се чувства добре дори когато е сам, разбирайки динамиката на човешките отношения;
4. приема без драматизъм факта, че е смъртен, и си дава ясна сметка, че от днешния му избор зависи и живота на идните поколения;
5. създава нови неща, търси и открива нови преживявания;
6. размишлява върху себе си, търси, наблюдава, анализира и си прави изводи без да се осланя прекалено много на мнението на другите;
7. предпочита любовта и любознателността, съпричастността и уважението на другите пред материалното богатство;
8. избира професия, с която допринася за общото добруване;
9. радва се на разнообразието на непознатите места и преживявания, но се идентифицира и грижи най-вече за място, което нарича „свой дом“;
10. изразява собственото си мнение без страх;
11. предава на всяка среща или контакт, в която участва, нещо специално;
12. не спира да се пита: *Кой съм аз всъщност? Къде са границите ми? Какви са истинските ми възможности?*⁸

Такъв е и добрият учител – всеки (!) учител в Новото образование.

3.2.3. Учителят

Работната площадка на учителя в новото образование е *доброто училище*. Неговият труд е оценен и заплатен подобаващо, но не защото разполага с някакви конкретни доказателства, че работи прилежно, не. Той не бива да представя никакви доказателства. Те не са нужни никому, защото всички - неговият директор, учениците и родителите им, цялата обслужваната от него общност – знаят добре, че преследваните резултати⁹ са сбор от едновременното влияние на повече неща

⁸ Списъкът е на американския учител-новатор Джон Тейлър Гато, с когото аз се съгласявам. Някои от тези качества са и сред „Целите на училищното образование в България“, ала други не са, защото се придобиват и утвърждават предимно извън училище. (Оригиналът на английски е в интернет на адрес: <http://www.yesmagazine.org/issues/learn-as-you-go/higher-education>)

⁹ Виж „Прокламация на целите на училищното образование в България“ в *Приложение Б*

(училището, семейството, приятелската среда, телевизията и модата, доминиращите в обществото философия и критерии за успех, и други 3–4 важни фактора) и работят усърдно за постигането им, както и за преодоляването на всяко препятствие по пътя. Образователните резултати, не могат да бъдат продукт с а м о на случващото се в училище или с а м о на работата на учителя, понеже са неща сложни, проявяващи се ежедневно и навсякъде. Те са трудни за отчитане, защото не са просто някакви количества, бройки от нещо си, и точно заради това са постоянен обект на внимание и диалог в учещата общност.

Учителят е разбиран и оценяван по достойнство. Той разполага с достатъчно материални блага, които му дават сигурна основа и допълнителен стимул за непрестанното навлизане и изследване на нови територии, и покоряване на нови върхове. Учителят знае, но знае също колко много не знае; той е компетентен и търсещ - следи новостите, интересува се, учи, подготвя се старателно и преподава увлекателно, изнамира и предлага интересни неща, гледа какво правят хората по света и сам създава нещо ново. Неговите ученици учат при него с радост.

3.2.4. Директорът

Директорът в новото училище е вдъхновен лидер, а не някакъв бюрократ или тиранин. Той управлява училището си съвместно с демократични колективни структури - *комисии*, които са изражение на волята на постоянно общоучилищно събрание, където всеки има 1 глас независимо от възрастта и позицията си.

Целите пред директора са същите онези цели, които стоят пред всеки друг в сферата на училищното образование. Те са едни за всички¹⁰. Доколко добре директорът изпълнява задачите си следят постоянно всички заинтересовани от доброто функциониране на училището страни¹¹. Проверяването на качеството на свършената от директора работа не става в специални кампании, защото, също както при учителите, на резултатите от работата му влияят 1 милион външни фактора: от стартовото ниво/възраст на учениците, през професионализма на учителите, до достатъчността на ресурсите на негово разположение и отношенията му с регионалния началник. По-важната част от работата и напредъка на всеки в училище, значи и на директора, се оценява не със стандартен тест, според единни критерии за качество, ами според индикатори, цели и план за работа, които си е изработил предварително сам или с помощта на доверени наставници.

Директорът сам поставя целите си и съставя плана си за постигането им. От там нататък, и при наличието на постоянен отворен искрен диалог, всеки заинтересован е в състояние да наблюдава или да се информира за напредъка на работите. Всички в училище и прилежащата му общност са съзаклятници в името на достигането на най-високите възможни резултати. Затова те обшуват пълноценно, открито и ползотворно за идентифицирането на причините за проблемите и за бързото им отстраняване из корен. Така от и в училището учат не само децата, ами учим всички ние – големи и малки, родители или не. Реализирали сме значи *учещото общество*, обществото на знанието!

¹⁰ Виж предната забележка.

¹¹ В преброяването на заинтересованите страни стигнахме до 18:
<http://www.bglog.net/Obrazovanie/wiki/document/323>

Един добър директор е истински лидер и добър мениджър, ала тези 2 понятия може да означават 100 неща. При всички положения основно е умението му да създаде и поддържа живи споделените *визия*, *мисия*¹² и *непосредствени цели*, и да мотивира за работа училищния колектив. Истинският лидер, казва директорът Франк Руденски¹³,

1. „поставя летвата” високо,
2. определя ясно целите,
3. не кара никого да върши неща, които не би вършил сам,
4. ръководи чрез собствения си пример,
5. създава хубав екип,
6. мисли нестандартно,
7. има доверие в сътрудниците си,
8. е последователен,
9. отнася се с хората така, както желае да се отнасят с него,
10. изпитва истинско удоволствие от работата си,
11. създава и поддържа жива общата визия.

Директорът е нает на работа директно от обслужваната местна общност, чрез нейния *Местен училищен борд*.

3.2.5. Местен училищен борд (МУБ)

Местния училищен борд е колективен орган избран на всеки 4 години на същински *местни/териториални училищни избори*, със задачата и мисията да управлява ефективно училищата на територията. Териториалните училищни избори гарантират сменяемостта на всяка от по-важните управленски фигури (например училищния директор), според волята на обслужваните граждани. МУБ представлява демократичен организъм за въвличане и обвързване на хората със ставащото в училище. Други важни характеристики на МУБ са тези, че

- назначава и уволнява учителите на територията си,
- притежава цялото движимо и недвижимо училищно имущество на територията си (следователно решава по отдаването му под наем или продажбата му), спазвайки указанията на *Закон за училището*,
- управлява финансовите ресурси, т.е. получава държавната субсидия и допълнителните пари (примерно от местни данъци) и ги разпределя на прилежащите си училища,
- праща на министъра и обнародва годишния си отчет, след заверката му от страна на финансов одитор.

¹² *Визия* и *мисия* са основни понятия при обявяването и разпространяването на целите на една организация. За дефиницията им виж *Приложение А*.

¹³ Франк Руденски е директор на водещо американско средно училище. Това са първите 11 от "50 неща, които големите лидери правят" – Виж в интернет на адрес <http://www.techlearning.com/article/14174>. Друг забележителен училищен лидер е руснакът Михаил Шчетинин, чиито ценни идеи и опит трябва да достигнат до всеки. Книгата на Шчетинин "Да обхванеш необятното. Записки на педагога" е онлайн на http://www.probudane.com/edu/Zapiski_pedagoga_Shchetinin.doc

Разполага с отдел "Счетоводство" само МУБ, а не всяко управлявано от него училище. Оттук и свиването на разходите за вътрешноучилищна бюрокрация на една дадена територия.

3.2.6. Учебниците

Добрият учебник, първо, взема предвид, разработките и предложенията на работещите със сърце за каузата учители и общественици и, второ, е помощник, а не досаден наставник на добрия учител. Учебниците са добри, защото е добра цялата национална система за формално училищно образование. Активното гражданство има свои учебници, съставени според специфичните му критерии и чувствителност, според знанията и умения на авторите, подпомогнати от самите деца. Съществува истинска здрава конкуренция между повече учебници.

Деца и възрастни имат възможност да поемат знанието и упражняват наученото не само в училище или у дома, над някой хубав учебник, ами на всяка крачка в живия живот на територията на учещата общност. Това е плод на общото дълбоко убеждение на родители, учители и общественици, че друг път за постигане на достойното ведро съществуване няма.

3.2.7. Учебните програми

В новото *демократично* училище децата сами решават какво и кога да учат¹⁴ и раснат ведри, знаещи и можещи. Ние възрастните сме си дали вече ясна сметка, че наложените задължителни рамки, сред които първи са *задължителните* учебни предмети, са сред нещата, умъртвяващи преждевременно детския творчески порив. Децата са свободни да избират какво да учат с помощта на личен наставник, и успяват да учат пълноценно както в "час по...", така и от живия училищен живот. Естествено водеща е ролята на обкръжението, на това, което правят по-големите в училище. Така децата развиват усещане за собствената си значимост и способността си да избират и поемат инициатива.

А какво се случва, ако едно дете избере от първи клас "Свирене на арфа"? Само това ли ще учи?! - Да. След време, когато е усвоило свиренето или му е писнало да дърпа струните (понеже е абсолютно сигурно, че ще му писне!), детето придобива изключителна вяра в себе си и в собствените си възможности. Свиренето на арфа е станало неговото "комфортно пространство" и убежището, в което да се скрие от всякакви враждебни влияния винаги, когато пожелае. Това е нещо изключително важно! От тук нататък имаме изградена личност! Такъв свободен и уверен в способностите си човек е смел, инициативен и неподатлив на лесна манипулация¹⁵.

Детето е пълноценна личност с вродена любознателност. Когато не осакатено от някакъв задължителен образователен стандарт, тиранични учители или родители, и е опазено от мас медийните атаки, то е в състояние да избира само кое е добре и кое зле за него. То е любопитно и търсещо и само ще пожелае да открие

¹⁴ Свободата на избор и самоуправлението са фундаментални характеристики на *демократичното училище*.

¹⁵ Доказателства за верността на тази теза са *Summerhil School* на А. Нийл и опита на Яков Хект, създателят на Демократичното училище на Хадера, Израел, виж <http://www.bglog.net/Obrazovanie/30717>. Виж "Демократичното образование. Началото на разказа", *Demokratio education. The begining of the story* – Yaakov Hecht, 2010 г..

тайните на здравето, икономиката, правото, управлението, философията, математиката и... всичко останало.

Липсата на задължителни и строго определени учебни програми съвсем не означава липса на логична връзка между изучаваните предмети и какъвто и да е учебен план. Задача на индивидуалният учител–наставник е да обсъжда с ученика зависимостите и естествените връзки между различните области на знанието, за да съставят заедно оптималния му индивидуален учебен план.

3.2.8. Дисциплината

В училището на Новото образование дисциплината, т.е. нормалното общуване между достойни свободни човеци, е резултат от сполучлива вътрешна организация, а не от министерско или директорско разпореждане. Имаме демократични организационни механизми и структури, които я постигат по съвсем естествен, ненасилствен начин. Хубавата атмосфера в училище е може би най–видима част на огромния айсберг от сложни системни зависимости¹⁶, които са обект на постоянно внимание, изследване и диалог сред всички заинтересовани страни.

С реализацията на Новото образование сме преминали от училища, които (желаят да) въдворяват дисциплина, към училища, в която тя е естествено следствие от интересния училищен живот и зачитането на достойнството на всеки. Преминали сме от училища, наблягащи на четенето, писането и „п л н и я ч л е н”, към училища, развиващи до съвършенство предпочитания индивидуален израз, който при едни е писането и говоренето, ала при други е танцът, скулптурата или баскетболът. При всички положения санкциите по дисциплинарите въпроси се определят от нарочна вътрешноучилищна комисия, в чийто състав възрастните са малцинство.

3.2.9. Организационни и управленски принципи

Безплатно или платено? Платено от кого?

Почти всички училища в Новото образование са публични и общи. Ще рече I. че финансирането им е с публични пари, II. че управлението им е колективна грижа – на *местния образователен борд*, и III. достъпът до тях е гарантиран за всеки.

„Финансиране с публични пари” означава, че училището освен че получава годишна „централна” субсидия, ползва ред допълнителни услуги, материали и пари, предоставени директно от доброволни местни източници¹⁷. С две думи, има възможност за избор и за подемането на локална инициатива. Решава същата местна общност, чрез образователния си борд, който управлява, значи *получава и разпределя*, финансовите ресурси на прилежащите си училища, и обнародва прецизен годишен отчет, след заверката му от одитор. Всякакви кредити и дебити, приходи и разходи са документирани и са публично достояние.

Централните субсидиращи органи¹⁸ боравят с прецизни субсидийни категории¹⁹ и прецизна формула, с която калкулират до месец 15 август всяка

¹⁶ Виж бележката на стр.

¹⁷ Пример за конкретен *местен източник* е обслужваната териториална общност, община или Регион, решила с референдум да въведе специфичен локален училищен данък.

¹⁸ Разбирай Министерство на финансите, чрез Министерство на образованието.

година кое училище каква субсидия по кое перо получава. Процедурите за кандидатстване и придобиване на горната са подробно описани в ежегодна публикация озаглавена „Наръчник за финансово обезпечаване на училището”²⁰.

Размерът на фондовете с обществени пари, заделени за образование са спрели да бъдат зависими от движението и размера на Брутния вътрешен продукт (БВП)²¹. Реалната управленска децентрализация е направила възможно използването и на непарични, *бартерни*, форми на материално подпомагане²² на образователните дейности. Тези форми освен че са разкачени от наличието на същински пари, имат и благодатния „страничен ефект” да стимулират силно местната икономика, т.е. размяната на локални стоки и услуги.

Задължително или не

Темата за *задължително* – то е много деликатна. В новото образование имаме механизми, гарантиращи, че училището не вреди на децата. Най-общо това са механизмите за непосредствен контрол и инициатива от страна на обслужваната местна общност и на дисциплинарния орган *Асоциация на учителите*, която е националната професионална организация²³ на учителите. В новото образование родителите не се съмняват, че ходенето на училище е добре за техните деца. А ако някой все пак се съмнява, то той е свободен да избере „домашното образование”. Вълшебната думичка в Новото образование е **свобода**, придружена плътно от **отговорност**. А отговорността намира благодатна почва само там, където човек може да идентифицира без особено усилие резултатите от собствения си избор. Следователно или ще става въпрос за една достатъчно ограничена територия, или за някаква изострена индивидуална чувствителност, която да открие и проследи всички последици от собствените или чуждите (без)действия. Но най-добре и двете: *ограничена територия* и *особена индивидуална чувствителност*! Ние, хората, дори да сме понякога неориентирани, рядко сме пълни идиоти или мазохисти. Означава, че оставени на свобода, ние не след дълго разбираме, че спасението поединично не води до нищо добро²⁴ и че ни е необходимо **съвместно усилие** и учене за намирането на трайно решение на проблемите ни²⁵.

¹⁹ Буквално а) за същинското учене/преподаване, б) за неравностойно положение на едно училище, в) за капитални вложения, г) за проектни дейности и д) за специални програми.

²⁰ Един хубав и достоен за подражание пример е този на канадската провинция Алберта. Виж интернет публикацията „Финансирането на Образованието - Канадският опит” на адрес <http://bglog.net/Obrazovanie/45227>.

²¹ За нуждата от разкачването на средствата за образованието от движението и размера на БВП виж „Пробуждане. За България, Италия, вярата и благоденствието”, П. Лазаров, 2009 г., стр. 103.

²² Виж *Regionalwährungen: Neue Wege zu nachhaltigem Wohlstand. (Gebundene Ausgabe)* - Margrit Kennedy & Bernard A. Lietaer, 2004. Регионалните валути - Новите пътища към стабилно изобилие - Маргрит Кенеди и Бернард Летаер, 2004 г.

²³ Да не се бърка със синдикалните организации, чиято функция е да защитава интереса на наемния работник в отношенията му с работодателя, но не и да се занимава с професионалното изпълнение на задълженията на имащите някоя от по-„деликатните” професии.

²⁴ То ест, че отговорното колективно консумиране на *публично благо* е далеч по-ефективно от индивидуалното, и че всъщност то е единственото, което може да го опази от разруха. Това е основата на обширната дисциплина за системните зависимости между феномените – *системната динамика*.

²⁵ Тази книга претендира да работи и в двете направления (*осъзнаването* и *съвместното търсене на решение*), т.е. тя е част от този процес, в който аз не те контролирам – аз и ти сме безусловно свободни, но и аз и ти в момента ставаме мъничко по-осъзнати и отговорни, читателю.

Свободен избор и свобода на инициативата

Колкото и добронамерени да са индивидите в една обособена общност, винаги ще има някой с по-друго виждане за живота и света²⁶. Докато философските ни позиции са различни, докато различни са убежденията ни за смисъла на живота, раждането и смъртта, на труда и дълбоката човешка същност, едни ще желаят за детето си едно, други - друго. Затова в *Новото* родителите могат да претендират и за незадължителни за другите допълнения в учебната програма на кварталното си училище. В Новото образование имаме свободата да избираме и правото да предприемаме действия за създаване на друго обществено-субсидирано училище, когато имаме сериозни основания да считаме, че това е необходимо и че имаме достатъчно поддръжници за това.

Политика за учителите

В Новото образование имаме цялостна “политика за учителите”, която включва освен паричните аспекти – критериите, определящи нивото на заплатата на един учител и трудовия му договор, – цяла серия от други теми, като адекватното оценяване на дейността му, уреждането на конфликтните ситуации, в които е въввлечен, защитата му спрямо волята на работодател или родител, възможностите му за професионално и личностно развитие.

²⁶ Скоро спорих с човек, за който децата са нещо като празна кофа за пълнене с полезни за тях (според нас, големите!) неща. За него децата са само инстинкти. Без разум! Ала за мен те са пълноценни личности от най-ранна възраст и са по-разумната част от човечеството. Събеседникът ми не беше стигнал до моите изводи за дълбоката, изначалната човешка натура – като пълноправна част от Бог. Нашите виждания за живота, смъртта и света, т.е. философските ни убеждения, са различни, и имаме различни амбиции. На мен ми се струва, че неговите възгледи са малко повърхностни. На него сигурно съм му смешен с моите приказки за духовното и с доверието си в малките. Работата е там, че аз не мога да променя философските му изводи каквото и да правя. Не би се съгласил. Но е вярно и обратното: няма начин как човек със самочувствие като мен за относително кратко време да преобърне наопаки философския си мироглед. Това не е възможно освен на някаква непоносима и за двете страни „цена“.

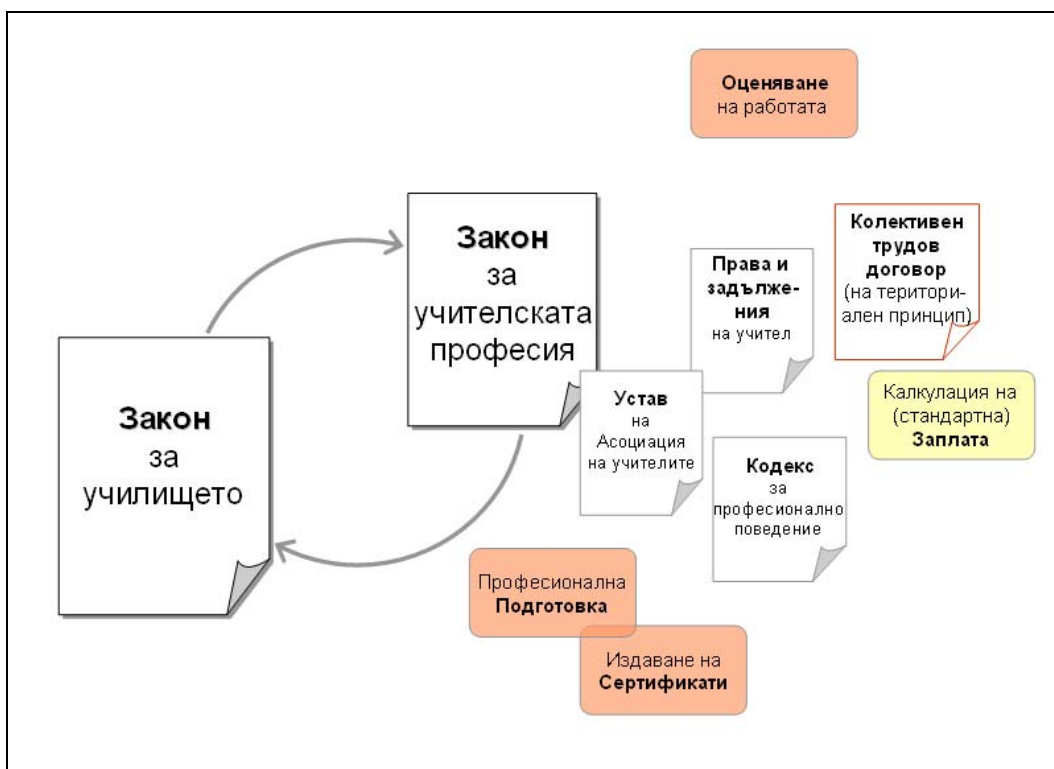


Схема на цялостната Политиката за учителите в Новото образование.

Регламентирана е свободата му на избор на метод, програма и образователни материали, както и категоризирането му според показаните образователни и човешки умения, вместо според дължината на академичното му присъствие или никого не интересуваша дипломна работа. Следователно учителите разполагат с хубави, отговарящи на реалността, сертификати, и са свободни от всякаква излишна бумащина.

3.3. Моят принос (мисия)

Тази книга излиза в момент, в който активното гражданство в България прави първите си крачки към съюзяване с цел прокарване на ново разбиране/ философия на формалното училищно образование. Идеята за нея се роди в момент, в който интересувашите се от темата коментираха живо министерския проект за нов образователен закон²⁷, тристранната комисия подписа новия „колективен трудов договор на заетите в образованието” и първа синдикалистка получи високо държавно отличие; а аз превеждах *Закон за училището* на канадската провинция Алберта, който ще е в основата на моя/нашия нов закон.

Поканата си за съавторство разпратих на 15–ина човека, от които 7 откликнаха веднага, след седмица заявиха готовността си още двама, появи се и един „външен” човек - 10! Не след дълго забелязах, че заданието ми на практика представляваше същинска покана за обявяването на *визия, мисия и следващи конкретни стъпки* на всеки един от поканените. За уеднаквяването на горните понятия написах

²⁷ Проект замразен в края на февруари 2011 г. под натиска на активното гражданство.

дефинициите им и ги публикувах в нашия интернет форум и тамошния „Речник на образователните термини“. Роди се хубава дискусия²⁸, започнала като буря от разнопосочни тълкувания, но привършила с „окончателното изясняване на нещата“... мислех си аз, до момента на получаването на първите работи. Тогава открих, че уеднаквяването на понятията така и не се е състояло. Очевидно беше трудно дори за неуморните борци за каузата, да си представят бъдещето и да го опишат ясно.

Оказваше се, че да имаш визия е нещо необичайно и изключително, едва ли не феноменално, и онези от нас, на които тя не идваше спонтанно, трябваше да получават допълнителна доза фантазия, за да прогледнат без задръжки в мечтите си. Ето, това е моята първа мисия в създаването на *Новото*: **да измъквам фантазията на хората от оковите на ежедневието им**, за да може тя да полети волно в най-хубавото възможно бъдеще.

Друга съществена част от мисията ми е да защитавам постоянно тезата, че можем и **че заедно можем много**, ама много(!) повече – доказателства са опитът и постиженията на други образователни пионери, успели да сътворят чудеса в обстоятелства близки до нашите. И още да напомням на висок глас, и винаги, когато е необходимо без да се уморявам да повтарям, че честта да сбъднем бленуваното ново се пада на нас и на никой друг. На нас, свободните честни и търсещи хора, а не на някакви си партийци и „всемогъщите“ им лидери! И че, за да го сбъднем, първо трябва да си го представим – да си го представяме често, съвместно и открито, като споделяме подробностите и наричаме нещата само с точните им имена²⁹! За целта участвам живо в интернет форума на Новото образование³⁰.

За спечелването на още съюзници водя интензивна кореспонденция с хора, изградили у мен впечатлението, че имат конструктивно отношение към промените. Чета много, в търсене на отговори на 100-ина важни въпроса по планирането и бъдещия градеж. Организирам курс по „Системно мислене“ за колегите и превода на свързаните с него книги. Предстоят ми популяризирането на идеите и опита на Яков Хект – създателят на трийсетина демократични училища в Израел; писането на сценарий за кратко филмче за раждането и развитието на „Новото образование“; координацията на превода и редакцията на други 2 книги, плюс търсенето на издателство, готово да ги издаде. Желая да издам цяла *Библиотека „Аз уча – ти учиш“*, в която наред с темите за училището да предложи и книги за свързаните с тях *системна динамика, учеща организация, великолепието на „малкото“, мъдростта на природата и благодатната българска земя*. В зависимост от готовността и на други хора да помагат, може и да се наложи да създам фондация с цел да поддържа горните дейности.

Планирам към края на 2011 година да отвори врати софийския дом на Новото образование, където ще провеждаме нашите дискусии и където ще се помещава библиотеката с неоткриваеми другаде преводни и оригинални заглавия по темата.

До момента моят проект за радикална промяна на родното образование е произвел 3 изключително важни резултата:

²⁸ В интернет на адрес <http://www.bglog.net/Obrazovanie/40342>

²⁹ „Езикът създава реалности“, „Ако нямаш думи, не можеш да знаеш“, казва философът Лудвиг Витгенщайн.

³⁰ на <http://www.bglog.net/obrazovanie>.

- I. Създадохме на универсалната *Концептуална рамка/схема на Системата образование* (виж приложение Б), благодарение на която започнахме да гледаме на образованието в цялата му колосална сложност.
- II. Прокламирахме *Целите на училищното образование в България* (Приложение Г),
- III. Сформирахме гъвкав екип, скрепен от общи визия, мисия, основни убеждения и непосредствени цели, който създаде и популяризира първите 2 неща. Без каквито и да е формалности и задължения, тук всеки работи колкото му позволяват силите. Отношенията ни са изключително искрени и затова забележително продуктивни. Събраната информация и разработките ни са на разположение на всеки.

В контакт съм също с хората започнали да реформират отдолу италианското училище. (Обещаха да помагат.)

3.3.1. Проект „Новото образование”

До момента говорех за Новото образование, като за нещо добре познато и близко. Ето го моментът да го представя на всички онези, които не знаят какво е това.

Проект *Новото образование* се роди някъде през 2006–7–ма, за да отговори на една болезнена нужда – моя и на шепа хора да измислят и направят нещо смислено за подобряването на българското училищно образование. На мен вече ми беше ясно, че ремонти и закърпване на положението не са възможни, че самото то беше продукт на такъв 20-годишен кърпеж. Трябваша ми съюзници и добронамерени критици, на които да разкажа какви съм ги намислил, да им споделя какви чудеса правят хората по света, докато в България все още се вайкаме.

Опитвах се да им обясня колко сложни и взаимосвързани са нещата, и че промяната „на парче” не е възможна, т.е. че ни е нужна радикална промяна, смяна, на цялата система³¹. И говорех разпалено за смяната на всичко, градено на основата на тоталитарното наследство. Но смяна с какво? Смяна с едно „прекрасно образование за малки и големи“, казвах. И какво означаваше едно прекрасно, *качествено* казваме, образование за малки и големи? Какво означаваше *образование* и какво означаваше *качествено* такова? Тези въпроси се оказаха по-сложни отколкото изглеждаха. Беше наложително изясняването на понятията. Ако ще трябваше да проектираме и изграждаме *качествено образование*, то се налагаше да уточним какво имахме предвид с това понятие. Макар че аз бях идентифицирал вече един реален, работещ и много добре илюстриран национален пример за организация на образованието, не можехме да обявим, че ще го изкопираме и толкоз. Трябваше да обясним, че резултатите от този модел са добри, че произведеното образование е качествено. И тук нещо продължаваше да ми убягва, защото съм свикнал да работя с точни понятия, ала *образование* не беше такова.

³¹ Системите са професионалното ми поприще.

Що е качествено образование

До ден днешен в световен мащаб няма универсална, общоприета дефиниция за това що е *качествено образование*. В началото на търсенето ми този факт изглеждаше абсурден „Как? Никой по света, нито една от авторитетните международни организации, чиято цел е тъкмо „да развиват и подпомагат“ това чудо, не е записал какво очакваме от образованието?! Не може да бъде! Не може да бъде!“ Но дефинициите така и бяха откъслечни: „умения по писане, четене и аритметика“ с добавка на „умения да се ориентираш и реагираш адекватно в собственото си обкръжение“, и „да препредаваш културата си на идните поколения“. („Да не би да сме полудели, бе хора?!“, възкликвах често.) Нищо, което да говори категорично и ясно за адекватна подготовка на децата за някакъв следващ образователен етап или професия, за развиване на „приложни умения“ или „знания по...“, за политическа осъзнатост, гражданска отговорност и демократична активност, т.е. нещата, от които България има толкова голяма нужда днес. Да не говорим за мерките, с които се замерваше качеството на това нещо. Тогава?...

Ясно беше, че качествено образование е сложно за дефиниране и измерване. Ами *образование-то*? Какво разбирахме под термина *образование*? Какво е *образователна система*? Бога ми, та ние не знаехме какво точно означават тези неща!? Как можехме да мислим да ги променяме (радикално!?...!), щом дори не знаехме какво означават те?! Трябваше ни задължително една хубава изчерпателна дефиниция. Трябваше ни схема, рисунка, някакъв ясен образ на *образование-то*, за да знаем какво е то, т.е. какво ще реформираме.

Що е образование

Междувременно в общественото пространство – в медиите и интернет, започнаха да изобилстват коментари за това, колко било важно да се оправи това или онова, за да потръгнат нещата. „Оправете учебниците!“, крещеше някой, „Уволнете некадърните директори, казваше друг, и всичко ще си дойде на мястото“, „Образование без пари не става. Повече пари за образованието! Увеличете заплатите на учителите, привлечете способните млади!“. И всеки защитаваше тезата си като че ли ставаше въпрос за единственото важно нещо в целия този сложен организъм. Да организъм! Та нали говорехме за система – образователна система. (*Образователна система*? Ама „образователната система“ е нещо ясно. Ето, имаме основно, средно, висше образование; дипломи тук, дипломи там; ясни критерии за преминаване от едно ниво в друго. И типовете училища са ясни: общообразователни, специални и по изкуствата. Тук всичко е ясно. Не работи много добре, обаче е ясно. *Ясно*?!) Очевидно ставаше въпрос за „образователните степени“. Изчерпваха ли образователните степени „Образователната система“ – този изключително сложен обществен организъм? Я да видим как е по света... – същата история и същите обяснения: училищата са такива и такива, от толкова до толкова–годишните преминават към това или онова училище; завършват със специалност... Отново, тук изобщо не ставаше дума за сложния организъм, произвеждащ знания, умения и още куп неща, ами за някакви бюрократични пътеки за получаване на някакъв сертификат.

Беше очевидно, че „образователна система“ е тясно понятие, само взело назаем думичката „система“, но де факто нямащо нищо общо със системите, които са неща далеч по–сложни. Тогава?... Трябваше ни друго, ново понятие за сложния национален образователен организъм, за нещото, което щяхме да реформираме.

След 3-годишен дебат по темата се съгласихме, че ще реформиране „Системата Образование“. Това наистина беше система. И тази система наистина съдържаше куп неща, сред които и познатата „образователната (псевдо)система“. Още си намахме понятие колко широка и всеобхватна е тя.

Дефиниране на периметъра на *Системата Образование*

Изхождайки от „откритието“, че „Системата Образование“ е преди всичко система и че трябва да я разглеждаме именно като система, се наложи да очертаем, колкото е възможно по-ясно нейните граници. Постигнахме го след 2 години непрекъснати дискусии с формулирането на „Фундаменталната цел на училищното образование в България“ и съставляващите я 14 цели, събрани в публикацията „Целите на училищното образование в България“³². С това най-накрая разбрахме какво точно ще променяме.

3.4. Следващи стъпки

Тази книга е съществен етап в проектирането и строежа на *Новото*. Тя е конкретен израз на неща желани и дискутирани на дълго и широко, но оставали до момента единствено намерения. Ето, по нашия път е хубаво да правим една стъпка в абстрактното, една в конкретното: една стъпка във философските ни размишления, една конкретна „на земята“, упражнявайки всичките си мускули. (Абстрактна–конкретна, абстрактна–конкретна!) Не е изключено да подскачаме за малко на един крак, но ще сме наясно, че така много далеч не ще стигнем, и скоро ще преминем пак към нормалното ходене: абстрактно – конкретно, абстрактно – конкретно.

И така, моята следваща конкретна стъпка по реализацията на *Новото* е тъкмо тази (и я правим заедно с теб, в този прецизен момент, читателю): да разширя колкото е възможно повече кръга от вдъхновените пионери, с които да **избистрим визията си**, правейки я „обща визия“. Същевременно ще я коригираме, допълваме и доизпипваме, и с това ще я правим все по–популярна и обичана сред хората. Така ще привлечем и други търсещи, с които да реализираме замисленото. Няма никакво съмнение, че вече е започнало и **набирането на критична маса** около смелите ни идеи. В момента ние се показваме и заявяваме, че можем, и че заедно можем много, ама много повече! Възпроизвеждам тук основната част от текста на поканата си за съавторство в тази книга, защото тя (поканата) говори ясно за развитието на идеята ми отгук нататък

* * *

...В главата ми от известно време се върти идеята да напишем заедно книга – ние, хората от Новото образование. Да споделим всеки поотделно, в текстове без специална връзка помежду им, кой как го вижда новото и какво прави, та да пуснем от бутилката духа на промяната, да извикаме, че ни има и че работим.

Да го напишем симпатично и на достъпен за всички език. Да сервираме на хората идеите и опита си в сбит вид; да им дадем библиография, сайтове и автори, така че по–любознателните от

³² Публикацията „Целите на училищното образование в България“ е на разположение на българската общественост от 27.07.2009 г. Виж Приложение Б на стр. 69 и в интернет на адрес <http://www.novoobrazovanie.org/celite/celite.htm>.

тях да могат да задълбочат сами търсенето си. Да създадем широка идейна основа, на която да стъпи общата ни визия. Следващите ни стъпки ще са:

- I. Издаваме книгата и вдигаме колкото е възможно повече шум около нея!
- II. Прокарваме я като четиво за всички родители, учители, общественици и за онези, които се чувстват докоснати някак си от образованието.

3.5. За скептиците

Споделените от мен неща са всичко друго освен фантазмагории. Те са мечти, да³³, но и неща реални. Мечти са за нас, българите, докато за много англичани, канадци, германци, израелци, японци, американци, финландци и унгарци те са вече великолепна, жива, жизнена реалност. Аз им благодаря за тяхната пътеводна светлина, огряваща пътя на екипа ни от създаването на *Схемата* насам.

Ние продължаваме да черпим вдъхновение и да ползваме интензивно чужди практики и документи. Най-ценните донори в това отношение са канадците от провинция Алберта, заявили без излишна скромност, че разполагат с най-добрата образователна система на света (с което аз се съгласявам), израелците – обявили за своя официална държавна политика разпространето на модела на *демократичното училище* на Яков Хект, англичаните – родили феномена Александър Нийл и *Summerhill School*, и американците – предлагащи завиден избор от информационни ресурси за алтернативно образование³⁴.

3.6. Преходът към ‘Новото образование’

България скоро ще разполага с обща визия за бъдещето образование на своите деца. Раждането ѝ е въпрос на година, най-много две. Това е нещото, което се случва в момента! Съществена част от този процес е написването и разпространяването на тази книга. И естествено прочита ѝ и (евентуално) припознаването на нейните постановки от все повече хора. С появяването на общата ни визия ще започнат да прозират и пътищата, водещи от сегашното до бъдещото положение.

³³ Аз предпочитам да ги наричам *визия*, т.е. взето вече решение, което се отнася до бъдещето.

³⁴ www.educationrevolution.org и www.aero.org



Пътят ни до желаното „Ново” с настоящото ни местоположение

Теренът за създаването на първото демократично училище ще е напълно готов веднага щом съберем критичната маса от хора - една компактна (териториална) общност, обединена от общи възгледи. (Не вярвам това да случи в големия град.)

Когато заработи първото пилотно училище, то ще събуди интерес и допълнителен апетит у все повече *търсеци*. Новите училища, построени от ръцете на последните, ще отприщят лавината от ентузиазъм, която ще реализира „Новото” на национално ниво. То ще е резултат на мощен натиск от 2 страни: от едната ще са силното желание и растящите умения на хората от низините, от другата – институционната промяна. Ще рече масовото осъзнаване и инициативност, и управленската мъдрост, подсилващи се взаимно.

4. МОЕТО ПЕДАГОГИЧЕСКО КРЕДО - АННА АНАНИЕВА

За уважавания съставител на тази книга.

Ех, този Павел, така и ще го запомня – непоправим и закоравял оптимист...Откакто го познавам, виртуално и реално вода в шепи носи от Бокони до Бучино да пробуди някак българското просвещение...

И ето на, вдъхновена от тази несекваща вече десетилетие страст у един отделен човек да върши нещо за другите – сядам да дращя и аз по търпеливата хартия... Защо ли? ... Защото навярно съм от същата порода като него - неизтребимия оптимист.

Не че не е писано за новото образование на България – тук-таме в класическите медии и много, много в интернет – писано е и се коментира от няколко хиляди души. Но стигат ли? Колко са точно? Какъв е потенциалът им, за да променят положението в България? А колко хора искат да ги чуят? И колко са готови да действат, за да променят нещата? Това остава неизвестно засега ... Не че няма институти за целта... Но да започнем по реда на поставените въпроси.

4.1. По какво работя в момента

Преди всичко по себе си. Актьорът не може да бъде 23 часа в живота някакъв несретник, а за един час да изиграе на сцената блестящ благородник. Така и учителят - за да е полезен, усъвършенства и подобрява главно себе си! А има какво да се прави, наистина - ежегодни квалификации, преводи, усъвършенстване на авторските курсове по философия на английски, Хот Патейтоус, добри обноси... Всеки ден – по 2-3 часа целево интернет ровене за подбор на ценни ресурси.

Един възрастен политик в края на живота си въздъхнал: Като млад исках да променя света и изнасях революции – нищо не постигнах; после пожелах да променя своя народ и бях парламентарист 20 години – никакъв резултат; помислих си, че ще успея да помогна на своите съграждани да се променят и станах губернатор на града си – уви, не стана това, за което се борих; накрая реших, че поне собственото си семейство ще мога да променя към по-добро – нищо не се получи. Чак сега, когато започнах да променям само себе си, усетих промяна и в околните. И разбрах, че ако бях правил това цял живот – със сигурност щях да променя, макар и мъничко, своя град, народа си, а защо не и човечеството – нали и аз съм една красива милиардна частица от него!

Ето защо моя милост се опитва с променлив успех да обърне повече поглед навътре, към собствените проблеми, нежели към тези на околните, понеже ние, педагозите, си имаме професионалното заболяване да раздаваме ум и разум даже без да ни го искат. Но какво да се прави – нали това ни е работата? Както светлият ми баща казваше, когато избрах учителското поприще – хитра си ти – ще поучаваш хората по цял ден и не само няма да те бият, ами и ще ти плащат!

4.2. Как плаща българското общество на учителите си

е съвсем отделна тема, но защо пък да не започнем с нея нашите разсъждения за Новото образование? Средният българин обикновено винаги е бил правилно ориентиран към стойностното образование и е плащал за него. Ако не в училище,

то на добри частни учители (на които паметник трябва да се издигне, че спасиха поне част от последните поколения български деца от пълно оглупяване). Но още от времето на златния български лев българинът дава мило и драго да изучи детето си качествено! По-късно през соц-а плащаше по 5-7 лева на частен урок за подготовка за елитните гимназии, а днес – по 20 за същото. Това, разбира се, е средната разумна цена, има много извращения и некачествена подготовка, но пък коя сфера е изцяло почтена днес в България?!

В Новото образование действа ясен механизъм за оценка на учителския труд с критерии – проверима в интернет информация за приетите деца в тукашни и чужди училища за всяка година - и така пазарът на нашата услуга се регулира и не е така измамен. Заплащането на един учител в Новото образование е минимум 1000 лева след данъците (според сегашните, през 2011–та, стандарти). С ясни критерии за добре свършена работа, които са продукт на политическа и гражданска воля за това и са отражение на силното желание за реален контрол на качеството на образованието от страна на обществото. Методи има доста и всяко училище си прави своя система. Те са вече проверени и тествани, а най-доброто е копирано успешно от различните видове училища.

Не е задължително най-добрият учител да е „най-високо платеният” – нашата работа не е бакалия, не се мери в кила. Тук идват и моралните стимули, награди, грамоти и други духовни форми за признание от обществото, които радват повече и от заплата, защото отразяват смисъла на учителския труд. Но...

4.3. Какво представлява добрият учител

Пълна всеотдайност и къртовски труд може да се очаква от учителя в държавното училище, при положение, че не е принуден да си търси допълнително препитание, за да може да се поддържа като човек и интелектуалец. Да е на ниво е просто задължително за всеки учител, бил той по физическо възпитание, химия или старогръцки език, в държавно или в частно училище. Щом влиза в съприкосновение с душите на бъдещите активни българи, на бъдещите работници на държавата България, той е отговорен за всичко, което им представя – от това как изглежда и какво излъчва – до морала, който им предава с поведението си. Инак - какъв е смисълът да търка подметки до школото изобщо? Ако личността му е деградирала до нивото на оцеляване – този човек няма работа в училище. Там трябва да ведри хора, позитивни и добронамерени, с познания по предмета си и по това как да помогнат на младия човек да се ориентира в морето от информация по всякакви важни въпроси. Да имат граждански знания и умения, да ги практикуват в ежедневието си и да ги предават неуморно на учениците си. Да имат доблест и да не отстъпват от нея. Да имат хубава визия за бъдещето и да бъдат оптимисти. Какъвто е днешният учител – такова е утрешното общество. Той предава себе си, зарежда и формира хората на бъдещето – и с хубавото, и с лошото...

Учителят на Новото образование в България става сутрин рано в собственото си жилище, пие кафето си в дизайнерска кухня – защото всичко от заобикалящата среда попива и се предава към околните, в случая учениците. След това пътува с колата си или с удобен обществен транспорт до Училището, където посреща децата за утринна ведрина и разговор. Започва деня с един час беседа с учениците за времето, през което не са били заедно. Следват творчески занятия в учебна среда без звънци и без кабинети, а в секции и работа основно по проекти. След 14 часа Учителят обядва – може и в училище – прибира се и почива до 16. Оттам започва

подготовка на ресурси и идеи за следващите дни и месеци. Търсене на теми, линкове, книги, създаване на собствено учебно съдържание, търсене на нови квалификации, курсове онлайн и на живо, участие в международни учителски творчески кръгове и групи в интернет... Вечерта на Учителя обикновено е посветена на семейството и приятелите му, като често посещава актуална постановка, концерт, спектакъл, изложба. През уикенда Учителят спортува активно – плува, играе тенис, кара ски, може и с учениците си. Почива два пъти в годината по 2 седмици – на море и на планина. Задължително учи в един до три квалификационни курса годишно – по негов избор, в зависимост от интересите си и нуждите на учениците и Училището, в което работи.

Учителят на Новото образование в България е щастлив човек.

Може някой да ме заподозре в отчаян оптимизъм, празен идеализъм и мечтателност. Всъщност – винаги е имало някой в тази роля. Но това няма да промени позицията ми. Защото ако не мисля така – и аз вече нямам работа в образованието.

(Ами като сме почнали - направо да разкажем за Новото Училище – в година 2015г., в България...)

... Учителите са с по 1500-2000 лева заплати, поравно се изучават изкуства, спорт, частни и хуманитарни науки. Всеки ученик е с лаптоп, който обаче се ползва умерено и целенасочено за подготовка на проектите им по всички предмети. Акцентът е на обучението в природна среда, както и общуването с любимия учител. Училищната сграда е светла, просторна, с огромна градина – парк със спортни игрища и площадки, зимна оранжерия и зоокът. Всички ученици от трети клас нагоре са грамотни по родния си език, а от пети – и по още един. Правоговорът е задължителен. Цялостната музикална среда е решена от специалист – през деня, на определени места звучи различен жанр, но само мека и приятна музика, а в часовете се изучават всички жанрове с анализ на социалните послания, които носят. Нравствените норми за закон. Прилагат се всички известни щадящи педагогически методи – Валдорфска педагогика, Монтесори, Сугестопедия – отделните учители са си избрали онзи метод, който им импонира най-много.

Всички работят така, че от Софийски университет, НБУ и АУБ се надпреварват да обучават студентите си в нашите часове.)

Неизменна част от Новото училище са, естествено, най-голямата ми педагогическа радост:

Горещите картопки,

Моята запазена марка в България, обиколила родината по проекта Хот Патейтоус от 2008 година. Горещи картопки, или Хот Патейтоус, представлява специализиран образователен софтуер, създаден от учители за учители за изготвяне на собствено учебно съдържание в Интернет – ребуси, тестове, игри, кръстословици по всякакви предмети и теми. Той ме смяя през 2005 година в Брюксел, на семинар за обучение на пожелали да се обучат учители от цяла Европа. Тогава за пръв път видях невероятния потенциал на програмата – истински инструмент за детрониране на учебника!

След като премина обучение за работа с Хот Патейтоус, учителят за цял живот владее уменията да си изработва собствени тестове и игри в Интернет, при това за няколко минути! След всеки нов урок той може да прави по една кръстословичка с новите термини и да я праща на децата си онлайн, а те да му я връщат решена! Може да добавя в нея снимки, аудио, видео-файлове... само като си представих колко мераклийки български учителки има, се разтреперих от възможностите да се извадят всичките скрити методики, с които днес добрите български учители в полулегалност образоват децата си. Разбира се, като им се заплатят създадените учебни помагала.

И защо аз нищо не знам досега за тази програма, къде са българските „картофки“? Като се върнах в България, се оказа, че и в Първа английска гимназия, и в СМГ не бяха и чували за нея! А колежката от Великобритания – от някакво село! – правеше пета година „картофки“ за своите ученици. Невероятна пропаст! Реших, че идеята да се дадат „картофките“ в ръцете на българския учител си струва всякакви усилия. И ето - след 3 години синята мечта започна да се превръща в реалност. Благодарение на два проекта – Хот Патейтоус и Европа на клик – 400 учители по цялата страна, главно по философия, но и доста други, всички обаче – пожелали! – бяха обучени да работят с Хот Патейтоус. Беше създадена и първата е-библиотека от „картофчета“ с помагала по гражданско образование, създадени от обучените учители. Тя работи и до ден днешен, въпросът е кой има интерес от нея – след проекта вече втора година се търси кой да заплати домейна и хостинга на библиотеката, но напразно – МОМН загадъчно мълчи.

И накрая – последната педагогическа продукция. След 15 години учителстване по английски език, философия и работа с компютри – първата ми книжка за българските деца се нарича...

Добри обноски!

Винаги се опитвах да намеря онова, което за момента е най-необходимо на българското дете, което ще го направи силно и устойчиво, а и ще му даде ясна визия за едно разумно, полезно и щастливо живееие занапред. През последните години безпощадно се очерта огромният проблем на опростачването - липсата на всякаква визия за създаване на добри обноски у децата. А най-интересното е, че след обиколката на България през зимата на 2009 година с моя екип установихме, че децата в провинцията са с по-добре запазени морални ценности и много по-възпитани от връстниците си в големите градове, хеле пък в София. Учениците от силистренското село Айдемир се държаха с мен като малки лордове – разбира се, госпожо, че можете да ме снимате, много Ви благодаря! А художничката на училището, освен пищните картини с приказни сюжети беше измайсторила по стените на малките табла за „доброто, което извърших днес“. По коридорите на хасковско училище деца обсъждаха разгорещено колко са официалните празници в Република България... Аз такова нещо не съм чула в софийско училище – в междучасията там по-скоро някой може да те ухапе, с извинение.

Все по-безпощадно ясно се налагаше убеждението, че сме забравили да предадем на децата си именно вежливостта, и затова както и да зареждаме децата информационно, никога няма да просперираме като народ. Тъкмо тогава попаднах на чудесното предложение на професор Минко Балкански (един изключителен българин в Париж, даващ постоянно за българското учителство, за чиито дела българските медии оглушително мълчат!) – който желае, да напише брошура на

тема от гражданското образование. Веднага попитах става ли темата Бон Тон и той охотно се съгласи.

Дружество МЕГО (Морал, етика и гражданско образование)

беше създадено под председателството на проф. Балкански през януари 2009 година именно за да образова, главно младите българи, в насъщните граждански знания, умения и сръчност, и така през май 2010 на бял свят се появи Добри обноси – брошура за обучение на малки ученици. Книжката е организирана по принципа на някои френски учебници – лява страничка с урок, дясна с практически задачи, като има място за обратна връзка от страна на децата. Включва 12 теми, сред които: Говорът, Облеклото, На масата, Поведение в училище, на улицата, в транспорта, Коректната кореспонденция, Да пощадим природата, Култура на щастливото семейство. Един клас може да се забавлява цяла година с поставените предизвикателства за решаване, както и да измисля собствени, разбира се.

* * *

Ето така върви моята работа на учител по английски език, философия на английски и компютри, както и създател на разни образователни продукти.

За да реализирам синята си мечта Хот Патеитоус (пък и, нека си го кажа - озадачена от реакцията на българското общество на учителската стачка) през 2008 година напуснах държавното училище и останах

Свободен учител, фрилансър в образованието.

Работя по проекти, преподавам където ме поканят и провеждам курсове за подготовка на български учители по цялата страна. Предавам най-доброто, което зная, синтезирано в ден или два и държа да проверя лично за всеки резултата в края.

Доволна съм, че мога да насърча и по-несмели колеги за това, че един учител, ако желае, може да се издържа от любимата професия.

Радвам се на всичко красиво и качествено, което виждам в срещите си с колеги по цялата страна, откривам постоянно нови, вдъхновяващи хора, събития и тенденции, и ми е безкрайно интересно да работя и живея.

Копнея за малко повече време за любимите ми хора, както и за по-здравословен начин на живот – без 10 часа пред компютъра, с повече време за движение и общуване с природата и с чудесните личности, които съдбата постоянно милостиво ми изпраща.

Мечтая по-скоро да видя осезателно оная критичната маса българи, които имат нужда от Свободното Ново Училище на Бъдещето за своите деца и затова ще пожелаят и създадат силното гражданско общество в България.

Оставам на разположение на всеки един поотделно и на всички ЗАЕДНО:

Ани Ананиева, от породата Неизтребим Оптимист

5. ДЕЦАТА СА ЦВЕТЯТА НА ЖИВОТА - ТЕОДОРА АТАНАСОВА

Да си сложим детските очи!

Стоя до прозореца след поредния объркващ ден от професионалната ми кариера и си задавам странни въпроси. Опитвам се да си кажа, че не само работата е най-важното в живота, че имам ценни, дори безценни неща, за които хора по света мечтаят и бленуват.

Остава обаче онази горчивина в гърлото, която кара гласа ми да дращи, когато разговарям с непорасналата си дъщеря. Опитвам се да скрия сълзата, но тя издайнически се търкулва в неподходящ шурав момент. Поглеждам уж с интерес към прозореца и виждам деца. Деца, които волно се гонят и вятъра се крие в косите им. Опитвам се да открия пътят към истината в тяхната глъч и в техните чисти души. Сякаш някой нашепва... ”Бори се! Има смисъл!.. ” И се сещам за война на светлината: ”Войнът на светлината се крие в очите на едно дете. Защото децата умеят да гледат на света без горчивина. Когато иска да разбере дали човекът до него заслужава доверие, войнът се опитва да погледне на него през очите на дете”. Намирам изхода. Слагам си детските очи, които съм съхранила дълбоко в душата си, защото явно съм знаела, че ще ми трябват и тръгвам отново.

Докато вървя обаче по пътя се питам: „Какво е войнът на светлината?” и в мислите ми изплува... „Човекът, който е в състояние да разбере чудото на живота си, да се бори докрай за нещо, в което вярва, и - поради това - да чуе камбаните, които звънят на дъното на океана...!” Продължавам да вървя и да разговарям с мислите, нахлуващи една през друга, все по-закачливи, все по-агресивни и може би все още малко апатични. Защо обаче да се боря и да търся истината? Дълго време бях на бойното поле и оценявам, че не съм била разбрана, че не е имало смисъл от тази борба. Струва ли си тогава, тя да бъде продължена?

Отново поглеждам към война на светлината и се срещам с истината: ”Не се срамувай да се оттеглиш временно от бойното поле, щом разбереш, че врагът е по-силен. Важна е не отделната битка, а краят на войната... ”И вземам решението, че сега е моментът на изчакване, на заздравяване на позициите. Струва си малко да укротя мислите си и да ги поставя в коловозите на съзнанието си.

Налага се да поставям нови жалони, за нова и може би решаваща битка, от която наистина ще зависи изхода на войната, защото войнът на светлината учи: „В една война ключът към победата е умението да изненадаш противника. Една твърде дълга война накрая ще унищожи и победителя.” Решението идва от тук. Ще спра и ще обмисля стратегия. Такава, че да ме съхрани и да ме направи по-силна, по-успешна, по-борбена.

„Изтрий онова, което си написал до този момент в книгата на своя живот: тревога, несигурност, лъжа. На мястото на всичко това напиши думата СМЕЛОСТ. Ако тръгнеш на път с тази дума и вървиш напред с вяра в БОГА, ще стигнеш там, закъдето си тръгнал.”

Вземам моята си смелост и тръгвам по дългия път..... !!!

За какво и за кого е пътят ли?! Ами разбира се, че за децата ни, за нашите деца, за онези, които в недалечно бъдеще ще се налага да вземат решение и да управляват живота си, щото той да е смислен и запомнящ се!

Поглеждам отново навън и откривам сянка на човек, замечтан и унесен! Проследявам погледа му и с изненада откривам, че моят човек наблюдава, играещите деца в близкия училищен двор. Сянката влиза в школото, сяда на скамейка и поглежда към малката и спретната училищна сграда.

Вратата се открява лекичко и светлина започва да струи отвсякъде. Да чуем мислите му!!!... Ето го...

5.1. Директорът на училището

Директорът е на това място след одобрението от общоучилищен съвет. Последният е създаден с участието на родители, бивши и настоящи учители, хора от квартала. Всички те имат отношение към ставащото в училището, защото осъзнават сложността и важността на задачата да се създадат максимално добри условия за живота на децата в училище. Една от най-важните техни задачи е да гласуват доверие за управление на подходяща личност. Какво значи подходяща личност, ли?! – Това е човек, който:

- има качествата на лидер и е добър мениджър;
- притежава образование, даващо му възможност да се научи да работи с хора;
- има чувство за отговорност и ангажираност към проблемите на училището;
- уважава мнението на инакомислещите и умее да работи в екип;
- умее да **създава** екип и да **делегира права**;
- работи с ясното съзнание, че той е избран да бъде директор заради собствените си качества и носи отговорност пред Училищния съвет за извършеното;
- обича децата и работата си;
- чувства се удовлетворен от труда и благодарение на това умее да мотивира и другите за съвместна дейност.

Ето този директор е лицето на това малко училище, което е като „бяла, спретната къщурка” за децата, за техните учители и родители. Един малък дом, които всички изграждат заедно, според възможностите и вижданията си.

Директорът се е обърнал за помощ към бизнеса на града/ квартала, за да има максимално добри условия в неговото училище, като материална база и условия за обучение и труд. Бизнесът е откликнал на тази молба с удоволствие, защото има добре обмислен *Закон за меценатството* и помощта, която е оказана, допринася ползи и за двете страни.

Ежемесечните срещи, които директорът организира, между Училищния съвет, бизнеса и учителския колектив, дават възможност на всички да се запознаят със ставащото в училището, с проблемите му и съвместно да се търсят пътища за разрешаването им.

Директорът е човекът, който мотивира колегите си за ефективен труд и създава условия за работа в конкурентна среда, даваща правото на всеки успял учител в дадена област да сподели постиженията си и да получи одобрението на колеги и родители.

Това се случва, защото мениджърът на училището е добре запознат с работата на учителите, уважава направеното от тях и цени стойностните неща.

5.2. Учителите – мотивирани да търсят

Учителите са мотивирани да търсят нови пътища и начини за подобряване ефективността от работата си. Как се случва това ли? Пътят не е сложен и дълъг, а е ясен и сигурен.

В началото на всяка учебна година се приемат правила, създадени от комисия, за оценка труда на учителите. Всеки знае каква е целта на училището за предстоящата година и произлизащите от нея задачи. Всеки учител е запознат с ясните, точни и безпристрастни критерии за оценка на труда му, и изгражда своя концепция за постигането на набелязаните според интересите и желанието си цели. За всички обаче е ясно, че успехът на всеки един ще доведе до успех на цялото училище и всеки се стреми да даде максимум, на който е способен. В противен случай, директорът, със съдействието на Училищния съвет, има право да освободи от длъжност даден учител, през следващата учебна година, с мотива, че той не се вписва във визията за бъдещето на училището.

Когато правилата са точни и ясни, и се прилагат категорично, всеки би се съобразявал с тях и не би имал претенция по дадено решение. Това, разбира се, директорът прави с помощта на *Закон за училището*, който не е последван от редица наредби и анекси, подлежащи на тълкуване и изключващи се една друга.

В такава творческа професионална среда работят учителите в това училище. И резултатите са налице.

5.3. Децата, отиващи на училище...

Децата отиват на училище не по задължение, ами защото им е интересно и забавно. Защото намират смисъл да идват тук. Защото те учат и играят, учат и правят нещо друго, учат и се забавляват. Защо е така ли?! Защото учебните им програми са съобразени с тяхната възраст. А това е така, защото са създадени от хора знаещи и можещи, с теоретичен и практически опит, от доказани професионалисти, които обичат децата, и се интересуват живо от това какво се случва. Същите тези програми дават възможност на учениците да изявят себе си в различни области, според желанията и интересите си.

Учителите пък имат възможността и притежават уменията да мотивират учениците за пълноценна и успешна работа. Как се получава всичко това ли?! Отговорът е в организираната добре машина, наречена *училище*.

5.4. Добре организираното училище

Виновникът за организираното добре училище е отново директорът. Той е мотивирал колегите си за труд. От своя страна те имат чудесната възможност да работят в спокойна и творческа среда, която пък им дава абсолютното основание да създават прекрасни условия за работа на децата - да изявяват себе си в час, пред родителите или на концерт, състезание, олимпиада.

Така учениците се чувстват успешни и намират смисъл в ходенето на училище, откриват потребността у себе си за общуване и повишаване на постиженията си.

Чувстват себе си като личности, от които зависи нещо, защото тяхното мнение се чува и е важно за учители, родители, Училищен съвет и директор. Техният труд получава поле за изява.

*

Моят човек, а всъщност неговата сянка, се прокрадва в една симпатична класна стая, от там се носи детска глъч и смях. Какво се случва?! Децата се подготвят за...

5.5. Празник!

Децата ще получават своите първи свидетелства за постигнато ниво по английски език. Обстановката е творческа. Децата с а м и са избрали с какво ще се представят. Нарисували са декорите за импровизираната сцена, с помощта на родителите си са цветни и различни, защото всеки е с костюм на своя герой. Това пъстро множество слуша внимателно последните указания на своя учител-режисьор и е готово да даде максимума от себе си, защото има смисъл, открит заедно с възрастните. Със закачлива усмивка човекът сяда и се наслаждава на празника заедно с участниците и зрителите, и през цялото време се пита за усилията, труда и удовлетворението от всичко това!

„Струва ли си?!“ Естествено, че да, защото децата са цветята на живота и в тях се крие разковничето на нашите надежди. Техните детски емоции оставят траен отпечатък върху реализацията им, върху бъдещите им постижения.

* * *

Аз съм в мир със себе си, защото правя полезното и необходимото за децата, но извън формалната образователна система. Според скромното ми мнение това ще да е пътят. Родителите, с които работя не са богати, защото в провинцията такива не са много, но въпреки всичко намират начин и са доволни. Казвам го смело, защото една неотдавнашна моя анкета сочи именно това - че верният път е този и че родителите са удовлетворени от начина, по който се обучават и възпитават децата им. Явно това е пътят децата ни да растат и учат с радост.

Написах тези редове с ясната цел и идея, че във всяка една дейност от особена важност и значение е човешкият ресурс и общуването. С особена сила този факт важи за образованието, където децата ни трябва да се чувстват щастливи, успешни и удовлетворени.

Теодора Атанасова

6. КЪМ ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА КАЗАРМЕНО-ПРИЮТНИЯ МОДЕЛ НА ОБРАЗОВАНИЕТО - РУМЕН ПЕТРОВ

6.1. Невронауките предлагат теоретична и методологична основа за новото училище

В съвременната наука за мозъка умът се разглежда като въплътен в тялото/мозъка процес на регулация на потока на енергия и информация. Постигането на регулация на този процес е целта на психологическото развитие.

Емоциите са еволюционно отгледан механизъм за организиране на възприятията, за упражняване на вниманието и организиране на действието, съобразно оцеляването на организма. Емоциите привличат вниманието (приоритизират данните от средата), извикват спомените с по-голяма тежест, и правят възможно усвояване на асоциациите между събитията. Основните емоции (търсене, игра, страх, гняв, паника, сладост, грижа) могат да бъдат видени и като невронни механизми със специфични цели, които позволяват на хората да се справят **автоматично** (бързо, без „замисляне“) с определен набор от особено важни за живота ситуации. Наличието на подобни програми е донесло еволюционно предимство за онези, които са ги притежавали. Затова са съхранени от еволюцията.

6.1.1. Ролята на емоциите за ученето и за учещия мозък

Узряването на мозъка води до развитие на способността ни да разсъждаваме върху ситуацията, в която се намираме; да споделяме емоции с другите, да се отнасяме към света с креативност и игра. Определени области на мозъка добавят запаметяването към основните емоционални процеси, като така правят възможно постепенното развитие на себеконтрола и пълноценното използване на натрупания с времето опит. Това ни позволява да проектираме напред и назад във времето в преследване на добре фокусираните си цели, развивайки социално отговорни поведения. Помагайки ни да разбираме умовете на другите хора (и животни), мозъкът ни позволява да разберем, че животът ни не е само робско следване на личните апетити.

Развитието на мозъка и ума представлява развитие на способността на челните дялове да организират недвусмислените емоционални сигнали по сложен, нов и адаптивен начин, който позволява отговорите на промените в обкръжаващата среда да са много, най-различни и все по-адекватни. Изразяването на емоциите - контрола и оползотворяването в социална среда, е ключово умение, което се развива в хода на психологическото развитие. Мнението на съвременната невронаука е, че всяка емоция, която остава неизразена, има потенциала да продължи да съществува като неосвободено напрежение, да се превърне в нежелана сила в нервната система. Ако на децата е позволено да изразяват относително свободно своите вълнения в среда на емоционално интелигентни възрастни авторитети, те са по-склонни да развият здрави психични навици и умения за емоционална саморегулация.

Способността на мозъка да оползотворява информацията зависи от генетичната способност на невроните да се свързват помежду си. Тази способност е силно зависима от хормоналната среда, в която невроните живеят, а тя от своя

страна – от емоционалните реакции на организма. Хроничният стрес и психичната травма затрудняват биологично развитието на мозъка. Средата на положителни емоции, игра и радост, стимулира развитието на мозъка. Емоциите са основната форма за упражняване на уменията за вземане на решение и за постигане/намиране на смисъл - установяването на връзка между настоящия и миналия опит.

Социалното и физическо обкръжение може да е бедно или богато откъм стимули. Богатото на стимули обкръжение предлага непрекъснато **незастрашителна**, но стимулираща комбинация от новост и сложност. В бедното откъм стимули за развитието на мозъка обкръжение (клетка, институция) мозъкът се развива по-слабо, като първи страдат емоционалните системи. Страда развитието на способността емоциите да се използват по еволюционното им предназначение - с цел познаване и овладяване на реалността.

Казармено-приятното начало на училищната институция се характеризира с комбинация от (относително) заплашителна и бедна на стимули среда. Такава тя е биологически токсична за развитието на мозъка. Избягването на училище може да е една стратегия за справяне с това предизвикателство.

Това, което се развива в хода на психическото развитие (и страда в обкръжение, което не го стимулира), е по-добрата способност да се регулират емоционалните състояния и да се създават по-сложни поведенчески стратегии за справяне с предизвикателствата. Съвременната невронаука не прави съществена разлика между емоции и познание. Науката за мозъка и ума показва, че “чисто рационално” мислене³⁵ е несъвместимо със социалната човешка природа, защото тази негова социална природа е неговото основно еволюционно предимство.

6.1.2. Принципи на ученето, основани на знанието за мозъка

1. Мозъкът е сложна адаптивна система. В него различни елементи: мисли, чувства, въображение, предразположения и физиология, си съдействат и противодействат едни на други, докато цялата система взаимодейства и обменя информация с обкръжението си. Пренебрегването на един единствен от тези елементи обезсмисля работата на всички останали.

2. Мозъкът е социален мозък. Той се оформя от човешкото обкръжение в ранна възраст, а в зряла продължава да се променя в отговор на взаимодействията със средата до степен, в която индивидите трябва винаги да бъдат разглеждани като пълноценна част на по-широки социални системи. Фокусирането върху индивидуалните постижения в училище, чрез системата на оценяване и преподаване, прави резултатите от обучението социално вредни. Дисциплиниращата парадигма - основана на допускането, че учениците са самостоятелни, несоциални единици, е остаряла и вредна.

3. Търсенето на смисъл е вродено. Осмислянето и разбирането на преживяванията продължава през целия живот и е ориентирано към оцеляването, както и към целите и ценностите ни (Кой съм аз? Защо съм тук?). Търсенето на смисъл се простира от нуждата от храна и сигурност, през развитието на отношения и чувство за идентитет, до изследване на собствения потенциал и

³⁵ В най-чист вид това е поведението на хората с увредени челни дялове на мозъка. Клинично тази повреда се проявява с психопатни прояви (неспособност да се съобразяваш с другите хора) и паметови нарушения.

търсенето на трансцендентното, на нещото отиващо отвъд познатото. Всеки преподаван в училище предмет се усвоява на езика на смисъла за децата. Познаването на тези процеси изисква много повече време за запознаване с емоционалния (осмислящ) живот на учениците. Това време трябва да се осигури за сметка на фактологията, която пренатоварва учебния курикулум у нас и отчуждава както децата, така и учителите от знанието и от живота въобще.

4. Търсенето на смисъл се случва чрез търсене и създаване на *патерни* (схематични карти и категории) - вродени и усвоени. Мозъкът/умът има нужда и регистрира автоматично познатото, докато едновременно с това търси и отговаря на нови стимули. Мозъкът е едновременно и „артист” и „учен”, който се опитва да разбере патерните в момента на тяхното случване, както и да създава свои в противовес на безсмислието. Безсмислието са изолирани парчета от информация, които не са свързани с онова, което носи смисъл за конкретния ученик.

5. Емоциите са от особена важност за създаването на патерни (смисъл). Това, което учим е повлияно и организирано от емоциите и настройките на ума, които включват определени очаквания, лични предразсъдъци, самооценка и нужда от социално взаимодействие.

6. Всеки мозък възприема и създава едновременно и частите, и цялото. Мозъкът раздробява информацията на части и едновременно стова я възприема и обработва в цялост. Доброто преподаване държи сметка за този механизъм и въвежда естествени „глобални” проекти и идеи още от самото начало. Ученето въвлеча както фокусираното внимание, така и периферното възприятие. Така мозъкът реагира на по-широкия контекст, в който се случва преподаването и комуникацията.

7. Ученето винаги предполага съзнавани и несъзнавани процеси - много от тях продължават с часове и месеци. Добрите преподаватели насърчават несъзнателната обработка на информацията и опита на учениците, чрез рефлексивност, метакогнитивни умения и развиване на умения, да дадат творчески израз на идеите и опита си. Преподаването се превръща в умение да помогнеш на учещите се да направят навидимото видимо.

8. Доказани са два начина на организиране на паметта:

- единият е основан на създаването на списъци от относително несвързана информация, подобна на таксономииите (таксономична памет). Този начин се активира от награди и наказания.

- другият вид памет е пространствено-автобиографична памет. Тя не се нуждае от повторение, позволява мигновено извикване на опита (регистрира онова, което сме яли снощи). Тя е непрекъснато ангажирана, неизчерпаема е и се подхранва от новостите. Комбинацията на двата подхода осигуряват постигането на смислено учене. Смислената и безсмислената информация е организирана и съхранявана по различен начин.

9. Ученето е развитийно. Мозъкът е пластичен – много от структурите му са повлияни и се влияят от опита. В хода на развитието има осолон благоприятни периоди за определени видове учене - например изкуства и езици. Като цяло невроните запазват способността се да правят връзки помежду си през целия живот. Основното, което се развива в хода на емоционалното развитие е свързването на вътрешни емоционални състояния към нов жизнен опит.

10. Комплексното учене е стимулирано от предизвикателствата и подтискано от заплахите.

Максимално количество синаптични връзки (биологичното изтажение на знанието) се правят в подходящо обкръжение, което сполучливо насърчава поемането на риск. В условията на заплахата (преживяване за безпомощност или умора) мозъкът започва да функционира на по-примитивни режими.

11. Всеки мозък е организиран по неповторим начин.

6.2. Изисквания към обкръжението в училище

Обкръжението в училище трябва да създава условия за психологическо развитие на учениците. Новият закон трябва да си постави за цел да оценява училищната средата по способността и да създава незастрашаваща новост и комплексност, като условия за развитие на мозъка.

Отношенията са най-важната страна на средата, наред с физическата (сгради) и хранителната среда. Отношенията в училище трябва да позволяват постигане на зряло управление на емоциите от страна на участниците. За да стане възможно това, е необходимо всеки участник в определена роля да има възможност за развитие на емоционалната си диференцираност и зрелост. Това означава, че обкръжението на всеки участник в ролята му трябва да се стреми да създава условия за оползотворяване (осмисляне и комуникиране) на емоционалния живот (свой и на партньорите във връзката), съобразно уникалния си опит.

6.2.1. Видове отношения в училище

Учител – ученик

Днес инструктажът (преподаването) е взел връх над развитието (консултирането).

Това отношение предстои да се развие в посока на познаване и оползотворяване на индивидуалното развитие на ученика. За целта на учителите са им необходими нови знания, умения и нагласи, придобити в хода на подготовката им. Подходяща среда за това ще стане новата учебна програма – олекотена откъм факти и рецепти за мислене. Новата система на контрол, която ще замести йерархичния инспекторски контрол, ще се грижи да инвестира в разнообразието на учебни форми и съдържания, създавани от конкретните учители в конкретните училища. В тази връзка съществуването на учебници за учениците в настоящия им формат е ненужно.

Ученик – ученик

Конкуренцията е взела връх над кооперативността. Системата на оценяване и училищен успех разчита на конкуренцията, наградата и наказанието. Колективните успехи (отборност) и социалната компетност не се развиват и оценяват съзнателно.

В новия закон и новата учебна програма ще се постави радикално ново значение на колективните форми на изкуства, спорт, наука и др. като първокласна, а не извън-класна, форма на обучение.

Ученик – родител

Родителят се разглежда като допълнителна среда за развитие на ученика.

Родителят се разглежда като обект на грижи за да изпълнява успешно задачите си по развитието на детето и като субект на сътрудничество и отговорности, които ще се организират в програми от грижи (за оценка на потребности, за консултиране и развитие на родителски умения и др.) съвместно със здравни и социални институции.

Учител – родител

Учителят, както и училищните и извънучилищни специалисти по детско развитие и права на децата, са част от ресурсите, с които разполага родителят, за да организира своите приноси по най-сполучлив начин. Форми на това отношение са:

- индивидуалните консултации (в противовес на родителските срещи),
- регулярните домашни посещения, фамилните консултации,
- методите за оценка на развитието,
- работата по случай и др.,
- все структурирани процедури, за които ще се разработят протоколи за приложение.

Учител-учител

Алиенацията и униформеността е взела връх над сътрудничеството и творчеството.

Новата учебна програма ще изисква развитието на колективни форми на преподаване и оценяване; усвояване на уменията за изследване и развитие на преподавателската практика в реално време и оползотворяване на творчеството и богатството от контексти на всяко училище.

Директор – учител

Властта и административния контрол са взели връх над развитието, творчеството и автентичната гражданска ангажираност. В новия закон директорът ще е отговорен за създаване и поддържане на среда за развитие на талантите на учителите. Талантите на учителите се измерват чрез средата за развитие на талантите на отделните техни ученици и класове.

Директор – настоятелство, органи на властта (местна и централна)

Настоятелството ще се развие в орган на връзка между местната общност и училищната среда. Това ще изисква ново отговорности и компетенции, както и по-голяма свобода на органите на гражданско участие в управлението на училището.

Новият закон има визия за училищата като уникални, защото са част от уникални човешки общности и като универсални, защото са организирани около индивидуалното развитие на хората в тях и универсалните човешки права на всеки.

Уникалността на училището ще се осъществява чрез профила на всяко училище, учебния план, профила на випускника и резултатите от неговото развитие.

6.3. Визия

В новото училище ще присъстват повечето (ако не всички) от сегашните дейности в училище. Една от разликите, е че онези, които досега са били извънкласни или второстепенни, като кръжоците, специализираните занимания с изкуства и спорт, т.нар. трудово обучение, ще станат основна форма и метод за работа.

Най-важното е, че в новото училище учениците ще решават проблеми. Проблемите ще бъдат с различно ниво на сложност. Майсторството на учителя ще бъде да създава проблеми, които могат да бъдат решавани от децата творчески. При творческото решаване на проблеми резултатът е любопитство, научаване на няколко нива, индивидуално развитие, игра и заедност.

Работата по един проблем ще се нарича *проект*. Всеки проект има начало (формулиране), план за действие, действие, резултат, анализ на резултата и на действието. Този цикъл може да се повтори няколко пъти в хода на изпълнението на проекта. За работата по проектите учениците разполагат с консултанти, инструменти, литература.

В ролята на консултанти най-често влизат учителите. С тях ученикът работи в работилницата и в лабораторията. Учители са и консултантите, които помагат на ученика да работи с литературата в библиотеката.

Класът, като първична група на ученика в училище, ще бъде заместен от класове с различен състав. Децата ще работят основно в групи, където целта е да открият своите силни страни и интереси. Това се случва в хода на индивидуална и колективна работа по проекти. Тези проекти са достатъчно дълги и сложни, за да позволят изпробването на основните таланти и склонности на детето чрез преминаване през различни роли.

Постепенно, в хода на работата в училище детето ще изгражда и разполага със:

- Собствен индивидуален профил в областта на изкуствата, който го води към една водеща изразна форма с възможност за експерименти с алтернативни (например музика, или драма, или рисуване, скулптура, или танци).
- Собствен профил в областта на спорта и лична история от участие в спортни отбори с продължителност от поне една година.
- Личен профил на компетенции и интереси в областите, в които провежда експерименти (да изучава с научен метод), да създава материални неща (да майстори и произвежда) и онези, в които най-добре концептуализира (да описва и разбира). Много често това са сходни или близки области.

Учебници

В новото училище няма да има учебници. Ще има тетрадки и то много – в тях децата пишат (с моливи!) и изтриват в процеса на създаване на собствените си мисли. В новото училище има много книги. Някои от тези книги са ръководства за определени дейности - практически задачи, експерименти и др. Това е така, защото според учителите в новото училище, изкуството на преподаването ще е създаването на подходящите упражнения. Тяхното изпълнение ще породи въпросите, в търсенето на отговор на които знанието ще открие своето място.

Учебни предмети

Литература

В новото училище **литературата** ще се изучава чрез практическа работа с текстове (например поезията ще се изучава чрез рецитации на стихотворения по широк избор, в който могат да участват родители, приятели и други хора). Учителят работи с детето така, че то да разбере максимално много за възрастта си за обстоятелствата на това конкретно стихотворение. Това означава, че учителят може да срещне литературни творби, които не познава и които ще трябва да научи заедно с ученика, който ги е донесъл. По подобен начин ще се работи с песни, с пиеси (мюзикъли, които се гледат и или поставят от децата), разкази и романи.

В литературното портфолио на ученика ще присъстват:

- стихотворение, което ученикът е избрал, изучил, разбрал и възпроизвел,
- разказ, който той е избрал, анализирал, изучил,
- пиеса, в която е играл роля,
- роман, който е избрал, прочел, представил и/или е участвал в литературно четене (четене в група и разсъждение върху произведение ПО ИЗБОР на отделния ученик).

Тук, както и на другите места, учителят е консултант – съветник и помощник в огромното поле от произведения, оригинални истории, автори и тълкувания.

Математика

Математиката, като начин на моделиране на възприятия и понятия, се илюстрира с практически задачи в работилницата и в лабораториите по физика и химия. Час по математика, в класическия смисъл на думата, няма. Математиката се преподава чрез приложните задачи, в чието решаване взема участие. В библиотеката е възможно да се организират часове по определени математически теми за ученици, които имат нужда от това и заяват интерес.

Разбира се, някое училище може да реши да има свои часове по математика. Но те ще бъдат много по-малко от досегашните и ще бъдат координирани с практическите упражнения и проекти, които децата решават. Учителите по математика ще станат консултанти по математическите страни на ученическите проекти.

Това означава, че учителят по трудово обучение е много добре подготвен по дисциплините, които отделните практически задачи осветляват. Той трябва да може да отдели време под формата на консултация за всеки, който не разбира математическото понятие (отношение), което е въвел. Това означава, че тясната специализация на учителите ще стане излишна или учителите ще работят в екипи както по изготвянето на задачите, така и при работата с децата в клас.

Най-интересното от работата на учителя ще бъде да създава (сам, но по-често в екип) задачи и проекти на основата на базата от знания, която трябва да се усвои в съответната възраст. Базата от знания е списък от понятия, с дефиниции и контексти, в които се използват.

Физика

В училище децата изграждат понятие за физическо тяло, за физична сила и за физично взаимодействие между телата в различни агрегатни състояния.

Всяка от тези теми се изучава чрез **експерименти**³⁶, избрани от учителите, но извършвани от самите деца – самостоятелно и в група. В експериментите, които те самите извършват и отчитат, всеки изпробва различна роля в екипа, който планира, провежда, наблюдава, отчита и анализира (изчислява). Математиката се преподава тук чрез усвояване на математическите модели, които описват взаимодействията между телата и описват явленията на математически език. Очевидно е, че не се гони количество, а качество. Не оценката е важна а възможността за усвояване на определена роля и приложението на определено знание.

Химия

Химията³⁷ ще се изучава по същия принцип. Вещества. Елементи и взаимодействия. Химически сили и химически взаимодействия и т.н.

*Биология*³⁸

Задачата на тази дисциплина е да създаде понятие за живото (основни принципи сложност, отграничаване и взаимодействие със средата, възпроизводство). Да положи разликите и припокриванията с физичните явления (факти) и химичните (факти).

Деца ще разберат че това са конструктори, създадени от наблюдателя, човешкия ум, възникнали в хода на опита на хората със самите тях и света около тях. Най-важното е учениците да разберат как всеки „урок“ отразява исторически опит на хората с конкретни предизвикателства – например бактериите се изучават чрез историята на инфекциите, чрез ферментацията и др. като практически предизвикателства пред хората и цивилизацията. Важна част от занятията по биология се изграждат в хода на наблюдения в естествена среда на изучаваните факти и по-малко - на експерименти. Важна област ще бъде и биоетиката.

Осигуряването на добри наблюдения е основна грижа на преподаването. За да се съкратят разходите, в помощ ще влязат специализирани музеи (центрове), които се изграждат, за да могат децата да наблюдават с добри микроскопи и уреди добри образци и добри филми. Всяко наблюдение се предхожда от задачи, които всеки извършва индивидуално и в група. В музеите децата са със своите тетрадки, където всеки записва различна информация, от която в клас, колективно се сглобява цялото. С помощта на учителя децата организират и наблюдения над живото, както и експерименти са влияние на живото (грижи) или лечения, които откриват огромната област, в която химията, физиката, биологията, но и психологията,

³⁶ Технологията на обучението чрез експерименти дреме отдавна в кръжоците. Време е прекрасните упражнения, измислени от поколения учители, да станат достъпни за умовете на всяко дете.

³⁷ Вещества. Понятие за вещество. Понятие за химичен елементи и за химични взаимодействия. Химически сили, химичен начин за описание на света. Химия и медицина. Химия и храна. Химият в контекста на науката за живота на планетата. Всеки, абсолютно всеки урок, ще започва и завършва с примери за областта на всекидневния живот, откъдето е взета задачата, която се решава чрез експеримента и за чието решаване се прибегва до един или друг метод (химичен, физичен, биологичен или, комбинация между тях (за по-големите класове).

³⁸ Живот. Жива материя. Организъм. Организъм и среда. Организми (техните среди). Взаимодействия между организмите. Биология и медицина. Биология и производства на храна.

социологията и етиката се срещат. Колко много може да научат за всички тези дисциплини от един срок (семестър), в който изучават СПИН, дизентерия или туберкулоза, например! Биология, генетика, имунитет, етика, социология и мн. др.

Основното в програмата на новото училище е да не се претрупват темите, за сметка на техния брой. Така ще има време чрез по-малко проблеми, но изучавани комплексно и практически да се покажат взаимовръзките между нещата в живота.

Чужд език (2 - английски и друг западен).

Основното в тези изучавания са достигане до ниво, което позволява запознаване с високите образци, у които могат да се усвояват непосредствено чрез тялото (песен, стих, пиеса, приказка, текст). Принципите на усвояване на родния език тук важат с еднаква сила.

Приложни изкуства

Целта и тук отново е да се даде възможност на детето да се идентифицира с изразното средство, което усвоява. Затова в хода на всеки срок се усвоява не повече от едно основно изразно средство (например: глина, хартия, колаж, графика, дърворезба и т.н.)

Необходимо е време и различни задачи, които да се постигат, за да може детето да усвои в достатъчна степен изразното средство, до степен да даде творчески израз на преживяване и така да преживее ценността на изкуството. Всеки от тези „сезони“ завършва с изложба, на която децата излагат най-добрите си неща. В тези срещи всеки артист разказва как е достигнал до точно този сюжет. Изложбата продължава толкова, колкото е необходимо на всеки да разкаже и да бъде чул и разбран - защо точно това е направил.

Това означава, че родителите са непрекъснато поканени в училище, защото там непрестанно тече културен живот.

6.3.1. Училищна инфраструктура/ учебна среда

Задължителни елементи на новото училище са:

- Работилници – за изработване на определени неща (предмети, които влизат в употреба в училище).
- Ателие за рисуване и приложни изкуства.
- Лаборатории – за научни експерименти по химия, физика, ботаника, биология.
- Библиотека – за достъп до научни факти и методи, както и до произведения на изкуството.
- Музеи. Разбира се те не са задължително да са в училище. Сегашните музеи са празни и една от най-важните им функции – да възпитават, като участват във формирането на младите, не е развита. В добрите музеи не трябва да спира потокът от ученици, които не просто посещават музеите, а учат там определени предмети.
- Зала за спорт и танци.

- Спортна площадка за отборни спортове, както и за лека атлетика и плуване.
- Градина с растения за отглеждане и изучаване. Животни за отглеждане и изучаване.
- Театрална зала и репетиционна за оркестър. Трябва да има поне едно помещение, в което да може да се събира цялото училище (ученици, учители и родители)
- Стая за срещи на класа.
- Стаи за индивидуални консултации.

Всеки от тези елементи може да бъде част от един кампус или да са разпръснати в конкретната общност. Всяка общност ще има грижа не просто за сградата на училището, а за процеса на училищно, организирано в съзвучие със социалните ценности на обществото, обучение и формиране на младите. Отделните общности имат различен профил и различни ресурси, които ги правят уникални. Съобразяването на училищния живот с профила на местната общност съществува и сега, въпреки централизираната учебна програма. В новото училище това ще стане правило и водещ принцип а не изключение както е сега.

Наставник. Всеки ученик работи с профила си с помощта на наставник. Наставникът е учител по професия. Той отделя време на учениците, на които е наставник, за да обсъжда индивидуално, с всеки от тях, личните им постиженията и развитието им в училище (инциденти, проблеми, планове, проекти и т.н.)

6.3.2. Училището и общността

Основен доставчик и потребител на образователната „услуга“ ще стане общността. Не детето, не родителите, не обществото, а общността. Гражданската общност на хората, които живеят заедно и се грижат за себе си, както се грижат за другите.

Училището присъства в културния живот на общността чрез своите концерти и представления. Културният афиш на училището е богат. Училището е основен център на живота а общността. В него има конференции и представления, “олимпиади” и състезания, списания и изложби, фестивали. Всеки проект (индивидуален и групов), всяка работиница, има пространство, където представя своя продукт. На първо място това е самото училище – продуктите са важни за него – пиесата, концертът, изложбата.

Във всеки един момент от обучението си в училище, всеки ученик е участва в едно ателие по приложни изкуства, разработва свой проект в лаборатория. Всеки ученик има индивидуални и колективни проекти.

Ученето няма да се разпознава по оценките, а по проектите. Ще искаме от децата не да ни показват бележниците си, а да ни разказват и показват проектите си. Ще се интересуваме не „колко са им писали”, а какво са направили и какво са научили по този повод.

- Вместо бележник учениците ще имат портфейл (портфолио) от проекти.
- В портфолиото на ученика има:

- ✓ Роля в пиеса.
- ✓ Картина и други неща, произведени от ръцете му и изложени.
- ✓ Танц (в група и в двойка).
- ✓ Участие в спортен отбор в продължение на няколко срока поне.
- ✓ Текстове, написани от него.
- ✓ Експерименти, в които е участвал.

6.4. Заключение

В изложената тук визия, училището най-накрая ще започне да дава отговори на въпросите, които животът на децата поставя:

- Защо свети слънцето?
- Защо е студено през нощта?
- Защо топли печката?
- Защо падат листата на дърветата?
- Как се строи къща и лодка? Как се строи град?
- Как се изхранват хората?
- Защо се раждат децата и защо умря кучето?
- Защо се развеждат родителите и защо се обичат хората?
- Ще умра ли и аз и какво да правя дотогава?
- Колко далеч сме от тази визия?

Разбира се, всичко това изисква друг вид учител и друг вид подготовка. Със сигурност знанията, които учителите притежават и сега, са напълно достатъчни като база от знания. Новото са връзките между знанията (те съществуват в живота и в умовете на учителите и сега) и най-вече интегрирането на тези елементи в цялостни задачи, проекти и програми. Те ще заместят сегашните „предмети“.

Тези училища ще изискват и друг вид управление на училището – много по-отворено към общността и много по-стимулиращо творчеството на учителите.

Сериозно предизвикателство, според мен, са местните общности, част от които са отделните училища. Как гледаме на тях – като на поданици на Държавата или като на съвкупности от зрели хора, които имат грижата техните деца да са добре подготвени да поемат живота от родителските ръце? Как гледаме и на учителите – като на „поданици“ на училището? А на училището - като на заместник на държавата в една първично съпротивляваща се на цивилизоване и уважение към закона общност?

Няма да можем да модернизираме училището, ако не успеем да променим тези възгледи. Промяната на тези възгледи може да стане като се отричат творческите способности на гражданите.

7. УЧИЛИЩЕТО НА НАШИТЕ МЕЧТИ - АНЕТА ЕДРЕВА

Готови ли сте за полет на въображението? Добре, след като ще мечтаем... нека затворим очи..... да се пренесем ... къде? Ами в някоя далечна страна, някъде в бъдещето, в друго измерение ако желаете.... някъде, където нещата се случват така, както вие бихте искали.

*

Ето, разхождате се из странен град, чувствате се леко объркан – обстановката хем ви е позната, хем не съвсем.

Вървите по улиците, виждате сгради с причудлив вид, магазини с неща, които привличат любопитството ви. Но всичко това може да почака. Вие вървите към своята цел. Търсите *училището – най-доброто от всички*.

Доближавате се до първата сграда, където виждате струпани деца. Заслушвате се в разговорите им.... Обсъждат с какво биха искали да се занимават днес:

„Аз ще помоля г-н Х да направим опита, който видях в онази нова книга в библиотеката”.

„Днес не съм в настроение за точни науки. Може би ще се „заселя” в кабинета по музика. Искаш ли да отидем заедно?” „Ами, госпожата няма да те остави само да се забавляваш. Докато ти свириш на пианото, непременно ще ти поговори за разпространението на звуковите вълни...” Друг се включва: „Не забравяйте, че днес ще провеждаме събрание. Ще обсъждаме как да организираме празника след две седмици.”

Не, явно сте се заблудили. Това трябва да е някакъв детски клуб. Интересно е, но и това ще почака. Сега вие търсите *училището*.

Няколко пресечки по-надолу се мяркат деца в красиви, строго официални костюми. Обсъждат как са се справили с вчерашното контролно по математика. Виждате ги да влизат във футуристична сграда. Опитвате се да ги последвате, но на вратата ви спира строг охранител.

- Покажете документ, че работите тук!
- Но аз исках просто да разгледам. Не е ли позволено?
- О, с удоволствие ще се поразходим и ще ви покажа всичко. Но днес не може. Учениците имат важен изпит. Тук имаме строг ред . Най-стриктният от всички училища в града. А и притежаваме скъпа техника. Трябва да я пазим. Тя е най-модерната в околността.

И докато се чудите дали да продължите с въпросите или да отложите за утре, човекът продължава:

- Ние се гордеем с резултатите на нашите ученици. Те имат най-високите академични постижения в областта. Хвърлят много труд, но след това са сигурни, че могат да продължат в най-престижните висши училища в страната или в чужбина.

Заинтригуван сте.

- Да, благодаря ви. Непременно ще се отбия утре.

Отговорили сте любезно, но вътрешно сте леко разколебан. Винаги сте мечтали да учите в приятна обстановка, подпомаган от модерна техника. И

възможността да постъпите в желаното висше училище е привлекателна. Само че... при думичките „строги правила” стомаха ви неволно се е свил. След малко сте забелязали, че притесненият сте вие, а не децата. Но все пак решавате да продължите с търсенето.

Минавате покрай много сгради. Някъде прочитате само надписите: „Експериментално училище”, „Гимназия със засилено изучаване на изкуства”... Другаде ви позволяват да се разходите и да разгледате, даже ви разказват за работата си. Само че това не ви помага много. Навсякъде чувате различна история. Понякога разказите на домакините ви си противоречат. На едно място се хвалят как при тях децата от най-ранна възраст проговарят по няколко чужди езика. В съседното училище ви убеждават колко важно е човек първо да усвои добре родната реч и да свикне да разбира смисъла на учебния материал. След това чувате беседа за това колко демодирано и уеднаквяващо е да се предявяват към учениците изисквания за външния им вид. Две пресечки по-надолу чувате две дами разпалено да обясняват на децата си, че те би трябвало да са горди да носят униформата на своето училище.

Чувствате се все по-объркан..... Може би фантазиите ви идват малко в повече.... Но и не ви се иска да се отказвате толкова лесно.

Продължавате още малко. Виждате най-после нещо познато. Не, няма грешка. Това е старото ви училище. Същото, което завършихте преди доста години. Фасадата на сградата е обновена, дограмата е модерна, даже има и лъскава табела. Но все пак си е то, „вашето” училище.

Виждате да излизат деца в пъстри дрехи. Забелязвате, че това са спортни панталони и якета. За по-малките – ярки, весели цветове, за големите – по-тъмни. Явно това е нещо като униформа, но максимално практична и удобна. Влизате, разхождате се по познатите ви коридори. Сградата вече е почти празна. Само в стаята в дъното виждате някого – но, да разбира се, това е онзи господин, когото помните като най- младия учител. Същия, с когото обичахте да споделяте и как той не отказваше да поиграе с вас след часовете. И пред когото обичахте да показвате лудориите си :) Е, вече не е толкова млад.

Посреща ви с усмивка.

- Каква среща. Помня ви. Какво ви води насам?
- Ами – отговаряте - идвам от далече.
- Заповядайте, поседнете. Ще се радвам да поговорим.

Да, ето, вече сте намерили кой ще даде правилни отговори на вълнуващите ви въпроси.

- Учителю, всъщност аз се опитвам да открия най-доброто възможно училище. Можете ли да ми помогнете?
- Ами това е съвсем просто, излезте, поразпитайте когото пожелаете.
- Но аз вече питах.....

Разказвате за необичайната си разходка. Но докато говорите нещо се досещате. Познавате тази лукава усмивка. И този дяволит поглед. Лицето му винаги придобиваше такова изражение когато ви провокираше в клас.

- Какво имате предвид?
- Наистина ли не сте се досетили? Всеки ви е казал кое е идеалното училище. Неговото, разбира се. Защото той го е избрал. Събирал е информация за

правилата, методите на преподаване, на кои предмети се обръща най-голямо внимание. Преценил е кое е най-доброто за него или за детето му.

За момент учителя забелязва учудения ви поглед.

- Виждам, че дълго сте отсъствали. Много неща се промениха от времето, когато вие тичахте по тези коридори.
- О, да, забелязах. Знаете ли, направи ми впечатление, че децата навсякъде бяха усмихнати и весели. И странно, но бих казал, че се радваха, че отиват на училище.
- Удивен ли сте? Е, наистина ни отне немалко усилия докато го постигнем. Но си заслужаваше. "Тайната" всъщност е проста. Навсякъде децата се чувстват удовлетворени от труда си. Дадена им е възможността да покажат най-доброто, на което са способни. И най-вече – чувстват се свободни.
- Правилно ли разбрах? Свободни? В училище?
- Ах, забравих най-важното. Разбира се, преди да им дадем свобода сме се погрижили да ги научим да поемат отговорност.
- Звучи прекалено лесно. Или пак нещо не съм разбрал?
- Да, струваше ни доста усилия докато открием най-добрия подход. Но вече знаем, че този процес трябва да започне от най-ранна възраст. Стъпка по стъпка. Естествено дава им се свобода тогава, когато са готови за това. Освен това искаме да свикват да вземат решения и да правят избор. Учим ги, че отговорността за постигнатите резултати е тяхна.
- Нима това е възможно? Спомням си „дежурното“ оправдание от моето детство когато нещо не беше наред: „ами тя госпожата е лоша“....
- Мдаааа..... Всъщност, първо трябва да умеете да оцените успеха си. Да си дадете сметка, че той ви е струвал немалко усилия. Логично, нали.

След това учителя заговаря малко отнесено, по-скоро на себе си отколкото на вас:

- Как ме върнахте назад във времето.... Като си помисля колко неопитен бях някога. Колко дълъг път извървяхме и аз и колегите ми докато открием някои прости истини..... Как бих искал да знаех тези неща още в началото на кариерата си. Често съм си мислил - какво ли бих могъл да направя за първите си ученици.....
- Но вие направихте много за мен.....

Изглежда излишно да спорите. Предпочитате да продължите с въпросите. Странно, вместо да намаляват, те са се умножили. И отговорите не ви изглеждат толкова лесни. Чудите се за кое по-напред да попитате. Но не се налага. Учителят вече се е увлякъл в разказа си.

- Ние всички много ценим разнообразието, възможността за избор. Това са основните принципи, от които се ръководим през последните години. Ето например школата, която сте взели за детски клуб, всъщност е най-скоро откритото училище в града. Млади колеги се опитват да въведат някаква нова система, според тях – доста напредничава. Изглеждат доста ентузиазирани. Аз искрено им пожелавам успех.
- Но след като имат право на избор... Ами чудех се как всички деца в околността не са пожелали да се запишат при тях? Или както вие казахте не всички са готови за това?
- Родителите не са готови за това (отново дяволитата усмивка). Притеснени са от толкова много забавни дейности през целия ден. Те все още се чудят: Учат ли децата им изобщо? Всъщност, резултатите им от тестовете в края на учебната година бяха доста добри.

Решавате се да попитате смутено: „Ами... какво мислят преподавателите?”

- - Правилно се досетихте.(Е, учителят си е учител. Още малко и оценка ще ви пише - отбелязвате си наум). Да работиш използвайки подобни методи само на пръв поглед изглежда лесно. Всъщност си е висш пилотаж.
- Нещо все пак ме смущава. Разнообразието е хубаво нещо, но как успяват толкова много училища да работят съвместно? И после, какво се случва когато децата завършат? Всеки е учил нещо различно..... Как успяват да продължат във ВУЗ, как се ориентират работодателите кой е най-подходящият кандидат?
- Ами, помислили сме за това. Има изисквания, валидни за всички. Министерството определи преди години какви знания са задължителни за да се завърши съответната образователна степен. Но сигурно сте забелязали, че повечето училища се надпреварват да предложат значително повече от задължителния минимум. Нещо повече, въпрос на чест е за всяка образователна институция да гарантира, че децата ще излязат от там придобили не само академични знания, а и ще да усвоят определени ценности, ще придобият социални умения.

Учителят отново се е увлякъл както едно време. Но и вие възвръщате позабравени умения от детството. Надушвате уловка...Всичко звучи звучи много красиво, но защо имате чувството, че отнякъде „надничат” едно познато „страшилище”?

- Почакайте, думичките „еднакви стандарти” ми звучат доста коварно. Как установяват дали са постигнати? С изпити? Нима ги има в училището на мечтите?
- Ах, бях забравил колко стресиращи бяха те някога....
- А сега какво е по-различно? Премахнати са трудните въпроси?
- Не, премахната е неизвестността.И учители и деца знаят още при започване на обучението какви изисквания ще трябва да покрият накрая. Всъщност, въпросите не са никак лесни. Но с подходящи методи на преподаване и с добра организация – децата се справят.

Сецате се и друго:

- Ами учебниците? Все още ли има проблеми с тях?
- За щастие не. Всеки колега има възможност да избира между доста богата гама от учебници и помагала, за да намери най-подходящите за класа, с който работи. Нелека задача всъщност, защото ние носим отговорност за представянето на учениците ни на изпитите. Да, забравих да ви кажа – не всички книги вече са на хартия.
- Е, виждам, че вие тук още имате много от старите.
- Всъщност, ние сме смятани за една от по-консервативните образователни институции в областта. Но така решиха родителите и настоятелството преди години. И от тогава се придържаме към тази политика. Да, както видяхте, не липсват желаещи да учат и при нас. Ние, работещите тук вярваме, че училището трябва да съхрани ценностите и традициите на предните поколения. За това се стремим да запазим всичко положително, което сме наследили от миналото. И предпочитаме да въвеждаме новите методики доста внимателно, след дълго обмисляне.
- Чакайте, аз май пак нещо пропуснах..... Целият квартал, толкова много хора да постигнат общо мнение? Не, звучи ми невъзможно. Ами ако някой не е съгласен с мнозинството?

- Всъщност, на никого не се налага да се примирява с правила, които не харесва. Свободен е да запише децата си в съседното училище или дори в друг град. Но това много рядко се налага. Защото всички училища гарантират много добра подготовка.

Естествено и ние, учителите имаме възможност да избираме къде да преподаваме. Всеки се информира за основните принципи, които са залегнали в управлението на съответното училище. И решава дали би искал да се съобразява с приетата политика.

Ето, аз например миналата година бях поканен в училище..... (второто, от вашата обиколка). Но някои неща ме смущават. Не вярвам в налагането на твърде много правила. От опит съм се убедил, че този подход носи успех на изпитите. Но дали е полезен в дългосрочен план? Дали човек се научава на самодисциплина? Вече не съм толкова сигурен. А и тази свръхмодерна техника мене лично ме смущава. Да, съвременните уреди помагат в нашата работа. Но за мен по-важното е да знаеш какво да правиш с тях. Да накараш учениците да разберат преподавания материал. За това не е задължително да разполагаш със суперкомпютър. (Отново познатата ви усмивка „под мустак“).

- Странно, мислех, че винаги сте искали да приложите най-модерните методи? Чувам ви да споделяте това с другите учители?
- Сега бих искал да приложа *най-подходящите методи*. Това не винаги е едно и също.

Увлечен в разговора, не усещате колко много време е минало. Но Учителят не разполага с целия ден. По някое време казва:

- Ех, сега за съжаление се налага да ви оставя. Зает съм, аз съм в ръководството на професионалната ни организация. Точно днес имаме събрание.
- Синдикати? До колкото си спомням преподавателите имаха много лошо мнение за тях..... И непрекъснато се говореше за проблемите със заплатите. И средствата за образование никога не бяха достатъчни.
- О, не. За щастие тези въпроси отдавна са решени. Но аз Ви говоря за много по-мощна организация. Тя е нещо като посредник между нас, родителите и правителството. Откакто я създадохме, имаме възможност да дискутираме по-пълноценно въпросите, които засягат политиката в областта на образованието. Също така се грижим младите колеги да получат добра подготовка преди да заработят напълно самостоятелно.

Сбогуване

Така. Помечтахте ли си хубаво? Хареса ли ви мястото, където се пренесохме? Ето, че е време да отворим очи и да се върнем на въпроса: Защо ни бе нужна тази игра на въображението? За да се огледаме след минутка и да видим реалността, тук и сега? ...

Защо по принцип е нужно на човек да фантазира? Може би защото осъществяването на всяка прекрасна идея започва от една мечта? Защото „ако не знаеш накъде си тръгнал, има опасност да стигнеш някъде другаде“? Защото, когато много хора започнат да споделят помежду си, рано или късно започват да мислят: дали все пакможе би...ами, ако.... няма ли начин красивите представи да

станат реалност? – Да, именно заради тези неща, и точно това се случи с нас – малката групичка мечтатели.

7.1. Кога започна всичко

Ако трябва да съм точна, всичко започна броени дни след погрома на стачката през 2007 г. Погледнато малко по-философски може би трябва да се върнем няколко века назад, когато будни българи са взели в свои ръце инициативата за образованието на децата си. Дори и в най-тежките времена, когато не е имало българска държава, прадедите ни са се грижели да има български училища. Имали са и нещо още по-важно - съзнанието, че съдбата им, и тази на децата им, зависи от тях самите.

И все пак, какво да кажем за нас, авторите на тази книга, участниците в тази инициатива? Идеята за едно ново и различно образование е назрявала поотделно у всеки един от нас: за едни - години наред сред разговорите в учителската стая, където (ако не знаете) „дежурна“ е темата за безбройните проблеми, свързани с училищното ежедневие; за други, докато са следили немалкото допреди време телевизионни предавания и вестникарски статии, описващи колко „успешна“ е образователната ни система (тези хвалби секнаха преди 3-4 години). Кое даваше основание за тогавашната гордост у журналисти и управляващи? - Първите места в математическите олимпиади, разбира се, и стотиците талантливи деца, представящи се отлично в най-престижните световни университети и челните места при тестовете на PISA и PIRLS; за всички, докато са се сблъскали с „прекрасната“ реалност в училище.

Кога се отърсихме от заблудите? Според мен – рубиконът беше преминал през 2007 г. Тогава и на най-наивните се наложи да осъзнаят, че „прекрасната“ образователна система не е чак толкова прекрасна.

7.2. За кого подхвапахме този проект

Подхвапахме този проект за учителите, чиято първа грижа е да преподават, за учениците, които искат да учат, за родителите, според които доброто образование все още е ценност; за ръководителите, които се интересуват истински какво се случва в управляваната от тях „територия“; за работодателите, които имат нужда от знаещи и можещи кадри, но не забравят, че и те (кадрите) са личности, умеещи да отстояват позиция; и за (да, разбира се) търговците на учебни помагала, които не са забравили, че освен на печалба, учебниците са носител и на знание. С две думи: за всички, които искрено желаят едно качествено образование.

7.3. От кого очакваме подкрепа

От учителите, които всеки ден се питат: Какъв е смисълът на това, което правя? Фактите, които с толкова усилия запаметяват учениците ми, ще им бъдат ли необходими някой ден? Изобщо, разбират ли това, което им преподавам? Дори и да схващат логиката на предмета ми, това достатъчно ли е? Как да съм сигурен, че ще се чувстват щастливи и успешни в бъдеще? За кое да се погрижа по-напред? За документацията, за изискванията на директора, сложните взаимоотношения с колегите, за най-претенциозните от родителите или все пак да открадна малко време и за децата.

Има ли смисъл да изисквам от класа си да спазват безброй правила, повечето от които аз самият не харесвам?

Защо най-прилежните ми ученици не са и най-удовлетворените от живота си на по-късен етап?

От родителите, които също си задават въпроси, изпращайки детето си на уроци/ училище при най-именитите преподаватели, в най-престижната гимназия. Наистина ли му осигурявам по-добро бъдеще? Какво всъщност бих искал за детето си? Училището му да прилича на моето (най- вероятно е било през 80-те или 90-те години на 20-ти век)? Или да бъде нещо, коренно различно? Какво по-точно?

Ако сме честни спрямо себе си, би трябвало да си дадем сметка, че хората най-често се съпротивляват спрямо това, което не познават и не разбират. Промяната в нагласите и очакванията на обществеността се очертава като едно от най-сериозните предизвикателства за успеха на начинанието ни.

С какво сме различни от всички политици и общественици, които са си поставяли задачата за реформа в образованието през последните години? - Смятаме, че освен нас има и други, които имат идея какво е добре за българското училище – преди всичко това са учителите, родителите и разбира се учениците. Според нас сериозни преобразования могат да бъдат успешни само, ако изброените групи бъдат привлечени за идеята.

Всъщност, вярваме, че всеки от вас, читателите има своята визия-мечта за най-прекрасното от всички възможни училища. Е, някои още не го знаят :)

Дайте воля на фантазията си!

Опитайте! :)

8. ГЛАСЪТ НА УЧЕНИЦИТЕ

8.1. Моето училище - модерен механизъм – Грета Ганева

Щеше да е хубаво, ако Училището ни работеше безпогрешно като добре устроена модерна техника, и правеше множеството хора, свързани с него, удовлетворени. Хубаво ще е, но високотехнологичните машинарии нямаше да бъдат така точни, ако преди това хората не бяха се хванали здраво на работа - за да ги направят достатъчно добри, за да покрият нуждите и очакванията им. Същото е и с нашето скъпо УЧИЛИЩЕ. Ако учители, ученици, родители, директори, инспектори, бизнесмени, министри, хигиенисти – всички свързани с Училището, пряко или не, запретнем ръкави и се постареем, можем да го направим толкова добро, че да заприлича на модерния механизъм, който всички си представяме, по един или друг начин. За да започне той да сработва. За начало, ни е нужно да се вслушваме един в друг и да чуваме чуждото мнение. Моля, хвърлете един поглед и на моето...

*

След достатъчно дълго време на „запретнати ръкави и труд“, първото което изниква в съзнанието ми е сградата, в която децата ще влизат с удоволствие всяка сутрин. Определено това е нещо, което има значение за настроението и желанието за работа на учещите и работещите там.

Дори и да е място с дълга история, преживяло много удари от времето личи, че е стегнато - скоро боядисано, със стабилни дограми, чисти и обновени санитарни възли, красиви съвременни дъски, чинове и шкафове, неспирно претърпяващо малки (или не толкова малки) подобрения. Това се дължи на общите усилия на родители, ученици и учители, които са длъжни да се грижат за въпросната сграда, като всеки се включва с каквото може – труд, финансиране, осигуряване на материали и мебели. Директорът също заделя определена сума от бюджета, която да подпомогне поддръжката на сградата, за която всички се грижат.

В училището или до него има просторен стол, където се предлагат на всички от училище както разни леко нездравословни вкусотици като шоколад, бонбони и вафли, така и плодове, ядки и сандвичи с пуешко, зеленчуци и кашкавал например. Накратко има за всеки по нещо, ако не иска да остане само на супата или яхнията на готвача.

Физкултурният салон, двора, оградата, градинките и дърветата отпред също са добре подредени и устроени, така че спокойно да се разтовариш и заредиш с нови сили за оставащия ден, след като си прекарал известно време там. Постепенно училището се е превърнало в слънчево, уютно място, което всеки може достойно да заяви, че е подпомогнал по един или друг начин.

Учителите, учениците и родителите са неразривно свързани не само около подържането на училищната сграда. Би било редно да ги разгледаме като един елемент от цялата система, състоящ се от три части, свързани помежду си. Това се говори от край време, но в усъвършенстваното ни училище вече е факт. Дори към тях вече причисляваме и психолозите – малкото зъбно колело, без което добре замисленият ни механизъм на работа определено би срещнал трудности.

Освен да приютяват в кабинета си вече провинилите се ученици, те имат отговорната задача да разговарят с всеки един ученик и с всеки учител поне два пъти за една учебна година. Прието е като задължително, тъй като не всеки който има проблем би отишъл доброволно да го сподели, а със сигурност това би разтоварило напрежението събрано в него. Това разтоварване може да спести някои дразги и неразбории, които пречат на ползотворната работа на всички. Дори всичко да е наред в личния и училищен живот на човек, си е полезно два пъти годишно да говориш с неблизък човек за лични неща – отпускаш се повече като знаеш, че той със сигурност няма да ги сподели никому. А и при психолога получаваш внимание, насочено само и единствено към теб, което, каквото и да казваме, е приятно усещане за всеки. Освен това те кара да се чувстваш ценен за училището, към което принадлежиш.

Натоварените от работа родители не са задължени да ходят при училищния психолог, но те пък имат задължението да намират по няколко минути всеки месец, за да разговарят с учителите на своето дете. От тях те получават информация за развитието, силните страни и слабостите му, както и за начините да му помогнат при евентуален проблем. Ако има родители, които редовно пропускат да се поинтересуват „Как върви училището?“ по закон биват глобени с немалки суми, които се причисляват към бюджета на училището или се осъждат на обществено полезен труд.

Добре информираният педагог, от своя страна, трябва да има наблюдения над всеки свой ученик. Тези наблюдения и впечатления от всяко дете, той записва в отделен дневник, за да може компетентно да отговори на въпросите на родителите. В повечето случаи те се вслушват в съветите му, тъй като „даскалът“ отново си е върнал репутацията на интелигентен и уважаван човек в обществото. За жалост това може би се дължи на вече значително повишеното заплащане на професията, но пък и явно хората са разбрали, че не е лесно да бъдеш учител. Всяка учебна година учителите минават психологически тест, който да определи дали не са прекалено изнервени и уморени от отговорната и натоварваща работа с деца и юноши и ако се окаже така, според случая, се вземат необходимите мерки (сеанси с психолог, отпуск, смяна на попрището). В университетите става все по-трудно да запишеш и завършиш такава специалност заради голямата конкуренция. Това осигурява необходимото самочувствие и самоуважение на учителите и вдъхва уважение на техните ученици. Те от малки свикват повечето от учителите им да поддържат приятелски отношения с тях, но все пак да спазват известна дистанция. Това осигурява необходимото уважение и от двете страни.

Повечето ученици са свикнали с установения ред и го приемат. А ако все пак има някои нарушения от тяхна страна, първо се разговаря с тях, дава им се възможност да обяснят действията си и след това се решава какви да са последствията. Що се отнася до униформите, във всяко училище учениците имат право да решат дали да носят униформи и какви да бъдат те чрез гласуване. Задължителният елемент, различен за различните училища, който трябва да носят от първолаци до абитуриенти, е ученическа чанта или раница с цветовете и името на съответното училище. Разбира се тя може да не се носи от децата през свободното им време.

Когато не са на училище, за учениците се организират много странични дейности. Могат да посещават спортни клубове, клубове по танци, рисуване, готвене и т. н. Освен това, както по-горе споменах, се организират бригади по

поддръжка на училищната сграда, където децата се трудят заедно с възрастните. На всеки два месеца се организират екскурзии с преспиване за учениците на сходна възраст или от една образователна степен и всичките им учители. Там се организират тиймбилдинг занимания. Тези екскурзии се правят с цел да се сплотят ученици с ученици, учители с учители и ученици с учители, което да направи атмосферата в училище по приятелска и приятна. Така най-лесно постигаме целите си и успяваме да се „преборим” с науката.

За още по-голямо улеснение, след дълги и обширни обсъждания с преподаватели, професори и ученици, министерството ни най-накрая е опростило *материала* и текстовете вътре в учебниците. За сметка на това в тях има много повече снимки и практически примери за онова, което се учи на теория. В редовните занятия по биология, география, физика и всичко останало се учат главно нещата, които биха били полезни на всеки човек в ежедневието му.

Когато децата станат пети клас имат пет допълнителни часа на седмица, за които всеки избира какво да изучава по-задълбочено според интересите и способностите му. В десети клас тези допълнителни часове стават десет – тогава се предполага, че младите хора имат по насочена представа за сферите, с които биха искали да се запознаят по-подробно и евентуално да се занимават в бъдеще. Така е избегнато излишното трупане на временни знания, които трудно биха могли да бъдат приложени и да са от полза на учениците.

Всяко училище се стреми да осигури достатъчно помещения за учене, за да може всички да започват училище в 9.00 часа всеки ден. Тогава всеки е в значително по-подходящо настроение и състояние за работа, а и не се налага преподаватели и ученици да променят дневния си график всеки месец според смяната, което допълнително натоварва психиката и организма.

В класните стаи чиновете са наредени около стените, така че всеки да вижда останалите. Това предполага по единна работа и по-подходящи условия за провеждане на дискусии по различните предмети. В края на учебните раздели, освен редовното изпитване, има отделен час, в който се говори по темата, която е била изучена. Тогава всеки може да сподели това, което е чул, чел или гледал, да се споменат допълнителни любопитни факти. Тези часове са едновременно неангажиращи, разтоварващи, но и свързани с научната страна на нещата.

На всеки чин и на учителското бюро има място за поставяне на чаша с някаква напитка – вода, сок, кафе – нещо, което не се смята за неуважително, а просто допълващо комфорта на всеки човек повреме на работа. През учебната година има много часове отделени за преподаване извън училищната сграда – например в музеи, институти или сред природата. Цялата система е организирана така, че да не се свиква с определен стандарт на работа и да не се стига до скучно еднообразие, което отблъсква децата. Ежедневно времето им в и извън училище е максимално изпъстрено с различни занимания, интересна информация и срещи с много хора.

* * *

В бъдещото ни Училище цари оптимизъм и добро настроение. Вижда се ползата от това да ходиш на училище. Започна да звучи като реклама по телевизията, но какво пък. . . аз харесвам и определено препоръчвам новото ни Училище на всички.

Май едно време някой казваше „училище-мъчилище“ или се бъркам. . . Все едно, това вече никой не го помни.

8.2. Училището - житейски урок – Денина Мартинова

Училището, университетът... от там, както се казва, излизаме хора. Там прекарваме най-хубавите си години, срещайки нови лица, намирайки приятелства за цял живот, научавайки първите си житейски уроци. Какво по-хубаво от това да останем с едни прекрасни спомени по отминалото време, да запомним тези години само с добро. В повечето случаи това се получава така, въпреки че, докато сме част от образователната система, имаме възможността да прозрем някои неуредици, неправди и нужди. Дразним се, възмущаваме се и когато приключим с нея, не правим нищо, за да я подобрим. В крайна сметка бъдещето е за нашите деца и трябва да помислим за тяхното благо.

Много често ми се случва да мисля за това, какво трябва да се промени, за да подобрим образованието и цялата система. Често си мисля кой какво трябва да направи, какво е нужно, че да се гордеем с това, което имаме и което ни прави такива, каквито сме.

Държавата е тази, която днес отделя средствата за образованието: за възнагражденията на служителите и поддържането на материалната база – която бавно, но сигурно започва да се подобрява. Надеждата ми е да видим нашите учебни заведения такива, каквито би трябвало да изглеждат: компютъризирани, чисти, топли през зимата и прохладни през лятото. Надеждата ми е да видим нашите учители доволни от мястото, където работят, и от възнагражденията си. Когато това се случи, процесът на обучение ще бъде по-лек, по-приятен и по-ефективен. В крайна сметка всички желаем да постигнем същото нещо – знания.

Има хора, занимаващи се точно с образователните проблеми. Тези хора вършат и биха вършили още много. Факт е, че промени вече се правят, и те са в полза на всички ни.

Конкретен пример за промените са *матурите* – държавните зрелостни изпити. Това, че бяха въведени като практика помогна, помага и ще помага на учениците да разберат, че имат задължения. Това учи на дисциплина и отговорност. От това се нуждае България. Вярвам и в предстоящия напредък, в новите предложения и подобрения. Едно такова би било въвеждането на старата практика за освобождаване от матурата при отличен успех. Според мен, предишната политика е добра и удачна, макар и остаряла. Не е нужно даден ученик да разваля успеха си, който в един по-късен етап ще му бъде необходим за продължаване на образованието си. Нека не забравяме, че ключов фактор за оформяне на оценката е спокойствието. А не всеки може да се мобилизира в стресови ситуации, каквато е едно евентуално явяване на изпит. При такива проблеми най-доброто решение е преосмисляне на вариантите. И все пак настоящият принцип е доста ефикасен, защото бъдещите граждани на България ще стават отговорни, образовани, смели, научават се стъпка по стъпка да преодоляват трудностите.

Друго нещо, което си представям, е *практически занимания*, които да разведряват от теорията и да ни помагат за по-лесното възприемане на материала. Считаю, че от това олекотяване имат нужда всички. Освен това на теория нещата често са по-различни от тези на практика. Множество изследвания сочат, че приложението на теорията е най-ефикасният начин да запомним информацията дълготрайно. А и какво по-хубаво от едни усмихнати и доволни ученици и учители?

Тайно във себе си тая и други надежди... Мечтая за хубави библиотеки, който да са винаги на разположение на ученици и учители. Представям си просторни помещения със много стелажи и рафтове, красиво и удобно подредени. Представям си учениците, които се тълпят там, имайки желание да научат нещо ново и интересно. Това заслужава всяко българско училище, всеки български учител и ученик. Всички ние го заслужаваме!

Освен, че ни дава образование, училището създава и навици. Ако имах властта в себе си, щях да инвестирам в развитието на физическото възпитание и спорта. Движението е здраве. Все повече млади хора страдат от наднормено тегло. Много са онези, които не спортуват активно, а би трябвало. Предлагайки едни добри условия в спортните зали и площадки, е чудесен начин да накараме тези млади хора да развият физическата си култура. Представете си зелени игрища, красиви баскетболни кошове, опънати волейболни мрежи... Това би стимулирало всеки млад човек и би запълнило свободното му време по един ползотворен начин.

Учителят и образователната система са едно цяло, което има нужда да бъде в хармония. Те са тясно свързани и един без друг не представляват нищо. Когато това е осъзнато и от двете страни, нещата вървят. Печели едната, печели и другата. Аз за себе си виждам българския учител като всеотдаен, заслужаващ високо възнаграждение. Той е учител, който знае много, просто трябва да се разгърне. Веднъж снабден с необходимите материали, той ще „подари” знанията си. Виждам го спретнат в стилин костюм, доволен от професията си. Все пак без този български учител всички ще останем необразовани и неуки - достатъчна причина да уважаваме труда и усилията му.

Образованието е направено заради *учениците* и е такова заради тях. Те могат да се възползват от предоставеното, но трябва и да дадат нещо от себе си. Бих искала един ден да видя българския ученик още по-любознателен, осъзнал истинската стойност на интелектуалното развитие и знанията. Бих искала един ден да видя българския ученик уважително да поздравява преподавателите си, осъзнал трудността на професията им. И не на последно място, той трябва да се научи, че опазването на материалната база е за негово благо и удобство, че това показва култура на поведение и самоуважение.

Много *родители* смятат, че училището възпитава техните деца. Скоро обаче хората ще проумеят, че това не е изцяло вярно. Училището доусъвършенства ученика, но основата идва от семейството. За да има хармония в сферата на образованието, се разчита и на семейното възпитание. То дава старт на оформителния процес на бъдещите пълноправни граждани. Вярвам, всеки родител ще отдаде заслужената чест на образователната система и ще ѝ помогне да отгледат заедно бъдещето на България. Аз като един бъдещ родител знам, че така е правилно и след време ще следвам тази политика, стараяйки си да убедя и другите около мен в ползата ѝ.

За да се развива *бизнесът*, му трябва квалифицирана и годна работна ръка. Наличието на старателни и всеотдайни работници е от особена важност, а инвестиция в тази сфера е препоръчителна. Според мен, за да просперира бизнесът, той трябва да инвестира в образованието. Прекрасно е, когато хора с финансови възможности правят дарения за нещо перспективно. Все пак държавата отговаря не само за образованието, но и за много други неща и малко помощ не би навредила никому. Например инвестиция в материалната база и поддържането ѝ, осигуряването на лагери с учебна цел и т. н., са добри начини да направим

обучението по-ефикасно и приятно. Вярвам, че един ден, когато имам тази възможност, аз ще вложа в бъдещето ни, ще помогна на онези, които искат да се развиват.

Всеки знае, че държавата носи отговорност за образованието, но тази отговорност не е само нейна. Системата е такава, каквато е и заради други определящи фактори като качеството на служителите ѝ и отношението на ученици, родители и бизнес. Ние всички можем и трябва да я подобряваме. Ние определяме каква да бъде, защото имаме глас. Веднъж направени подобренията, ще се оформи цикъл, лесен за поддържане. Знаем, че един ден вижданията ми ще станат реалност и бъдещите поколения ще имат шанса да се възползват от една модерна и рационална образователна система.

8.3. Моето добро и успешно училище – Деница Недялкова

Човек се чувства много по-добре и успява да се справи със задачите си много по-лесно, когато работи в приятна атмосфера. Това важи и за нас, учениците, които всеки ден се сблъскваме с предизвикателствата в училище.

За нас учебният материал би бил много по-лесно усвоим, ако училищната база изглеждаше по-добре. Подобряването на базата изисква, разбира се, пари, които могат да се добият чрез дарения или други проекти. Важното е хората, които ги е грижа за българското образование да помогнат с каквото и колкото могат. Ако класните стаи са чисти и приветливи, учениците ще идват с желание тук. Ако стаите изглеждат по един такъв начин, то всички биха опазвали училищната собственост много повече. Освен това, подобряването на базата би било от изключителна полза и за учебните часове. Например химията, физиката и биологията няма да бъдат просто теоретични науки, а учениците ще могат нагледно, лесно и бързо да усвоят материала, дори да развият потенциала сами си чрез правенето на различни експерименти. Друга евентуална полза от това подобряване на сградата на училището би била през летните горещи дни. Ако се сложат охладителни системи в стаите, часовете няма да бъдат толкова изморителни нито за учениците, нито за учителите. По този начин всеки ще може да върши добре работата си.

Още нещо, което би било от голяма полза, са душовете в съблекалните на спортния салон. След интензивно натоварване, всеки иска да си вземе душ, за да бъде свеж за по-нататъшните си ангажименти. Това обаче би било възможно само ако часовете по спорт са последни в дневната програма, тъй като малките междучасия са по десет минути и никой не би имал време да се подготви за следващия час.

Големите междучасия трябва да бъдат около един час, тъй като е много полезно човек да се храни бавно. Освен това всички ние бихме имали необходимата почивка между часовете, която пък ни помага да се съсредоточим по-лесно върху предстоящите. Близо до училището също трябва да има място, от където всеки да може да си купи обяд или закуска, която да не е чипс или хамбургер, а нещо значително по-здравословно. И по този начин училището като институция ще опазва здравето на учениците, което в крайна сметка е най-важното нещо.

Освен подобряването на училищната база, от изключително голямо значение е и реформирането на *учебния план*. Това е много важно за индивидуалното развитие на всяко дете, тъй като всеки е различен, всеки има различни заложби и наклонности в различни сфери на науката, изкуството и спорта. До седми клас учебният материал трябва да бъде еднакъв за всички – така се създава стабилната основа, необходима на всеки човек за по-нататъшното му развитие. Но след това на всеки ученик трябва да бъде предоставена възможност да избира предметите, които иска да изучава. От голямо значение е всеки да има стабилна обща култура, но да не е задължително всички науки да се изследват в много детайли и подробности. Индивидуалното определяне на предметите би спомогнало за концентрирането на ученика в една посока. Никой не може да знае всичко – достатъчно е човек да е добър в това, с което той самият се занимава.

Но никой ученик не би могъл да успее без помощта на компетентни и заинтересовани учители.

Освен да има необходимите знания по предмета, по който преподава, един *добър учител* трябва да успее да осъществи контакт с учениците си. Той трябва да умее да усеща способностите на различните ученици и да изгради определен подход към всеки един от тях. Но тъй като това е трудна задача може би един клас не трябва да има повече от петнайсетина-шестнайсетина ученици, за да може преподавателят да има физическата възможност да осъществи това.

Учителската фигура в живота на едно дете е много важна. Учителят трябва да вдъхва едновременно респект, увереност и великодушие. Чрез тези свои качества, той упражнява необходимия контрол върху учениците и спомага техния напредък както в учебен, така и в житейски план.

Училището обаче невинаги е последна спирка в нашето образование. И след като голям процент от хората продължават образованието си след завършване на средно образование, училищната институция трябва да помогне за насочването на учениците към различни университети. Ще е от голяма полза, ако то предоставя възможността да се разговаря с консултанти, които помагат на ученика да вземе решение за следването си.

Като цяло, училището трябва да предлага повече възможности, отколкото ограничения. То трябва да бъде полето за изява на всяко едно дете и тъй като интересите на учениците не се ограничават само до учебния материал, то би било много хубаво, ако съществуват клубове, които се занимават с извънкласни дейности. Различни спортни и мажоретни клубове, актьорски и математически и всички видове клубове, които представляват интерес за учениците, ще бъдат от огромна полза.

Още нещо, което по мое мнение ще бъде ползотворно, е разрешаването да учениците да отправят различни молби и предложения до училищното ръководство. Също проблемите на едно училище трябва отчасти да бъдат разглеждани в присъствие на ученически съвет, тъй като тези евентуални проблеми засягат двете страни- и учители, и ученици.

Въвеждането на задължително униформено облекло ще бъде също от полза, но тази униформа трябва да бъде одобрена от гласа на мнозинството на учениците, тъй като все пак ние сме тези, които всеки ден ще я носят. По този начин ще се избегнат социалните и материални различия между учениците; всички ще чувстват, че принадлежат към училището и ще изпитват гордост, че са ученици.

* * *

Училището е институцията, която играе значителна роля в процеса на израстване на един млад човек. Точно тя му дава основите, необходими за неговото бъдещо развитие. И е много важно то да предоставя шанс на всички желаещи ученици да участват активно в учебния процес, както и в други извънкласни мероприятия, защото училището е мястото, където всеки ученик е свободен да покаже своя потенциал и умения пред всички, да изрази себе си и да научи какъв човек и гражданин трябва да бъде занапред.

9. ДУШАТА НА УЧИТЕЛЯ - ШЕЛИ

посвещавам на Емил

Всеки випуск е различен. В началото това са едни непознати лица, които даже те дразнят, защото заемат мястото на отишлите си обичани и близки деца от предишния випуск. После започваш да различаваш в непознатата физиономия познати емоции, едни очи стават по-топли, други по-разбираеми, а с трети, понякога, трудно делиш един свят.

Той беше различен. Учителката знаеше това още с първото му влизане. Една широка усмивка и над нея очи. Умни и проникващи. Всичко това съчетано с неподходящо малко тяло, което всъщност беше тяхно свършено допълнение. Или беше първопричината. Не знам. С една дума – беше свършен.

Какво търсеше в този нарочно направен от възрастните институционализиран, почти изкуствен свят? Такова беше времето. Такъв беше начинът да се гледат деца. Докато възрастните оцеляваха, за да предадат на малките щафетата. Нужно ли беше? Начините ни за възпитание и учене бяха глупави и неуместни. Но ние ги мислехме за подходящи, за съвременни. За развиващи. Боже, каква дума. Какво да му развиваш на свършенството? Като просто единственото нужно нещо беше да пазиш свършеното от нащърбване и да не го затваряш в собствените си ограничения.

В началото му беше интересно. Защото беше различно от другия изкуствен свят, създаден от неговите родители. Но, докато родителският беше изучен, територия, в която ограниченията и възходите бяха предвидими, тук всичко подлежеше на преобразяване. Титанична битка, която уникалността води, за да защити собственото си съществуване на този свят. Несъзнателна битка, както водата, която блъска в камъка, за да мине напред по естествения си път.

Всеки ден той влизаше като Владетел. Често живееше в ролята на учителката, защото инстинктивно усещаше, че носи в себе си силата да подрежда хаоса. А тя го следваше изненадана. Защото въпреки теориите за партньорството на практика между света на оцелелите възрастни и незагубилите битката деца трудно виреше диалог. По-скоро беше една игра на загуби и победи, в която чувството за самота нарастваше с всяка следваща роля. Сега беше различно – те се разбираха с един поглед и като някакви тайни съмишленици си подаваха невидими за околните знаци и вселени и така сътворяваха света отново и отново всеки ден.

Институционално погледнато, положението беше нетърпимо. Имаше определени, сякаш ритмични часове от деня, в които той просто се уморяваше да води битки и напрежението и умората се преобразяваха в дива истерия. Тогава цялата група притихваше или обезумяваше. Учителката разбра, че единственото нещо, което връща действителността обратно от пределите на хаоса, беше пълното отдаване. Понякога това беше мълчалива и търпелива прегръдка, понякога споделен смях, приказка, разказвана като пред огнището на баба или просто мълчалив отказ. Нямаше правила и нямаше рецепта, освен един единствен начин – от душа към душа.

Учителката обичаше всичките си деца. Кристали в дланите и, които проблясваха със своите тайни. Тя им даваше топлина и кротко ги придържаше да не се разпилеят, а те я огряваха с мека светлина. Вървяха заедно с нееднакви стъпки в една обща посока и в това имаше необяснима хармония.

Случи се така, че се наложи тя дълго да отсъства. Често си мислеше за Емил. Усещаше празнота и смътна боязън дали невидимата хармония ще бъде още там, когато се върне. Денят на завръщането беше знаменателен. Истински и непредвидим като самия живот. Учителката прекрачи прага на вратата. Сякаш за част по-малка от секундата, времето спря. Отсреща я гледаха две изненадани, щастливи очи. Емил се обърна, затича се и съзаклятнически уверено огласи на цялата група: “Деца, не се безпокойте, Тя си е тук!”. Петнадесетина чифта озарени очи се обърнаха към душата на учителката. Тя се усмихна, хармонията не си беше отишла. И в тази хармония нямаше нищо непостижимо.

“Да подкрепим децата да се превърнат в най-добрите възрастни, каквито биха могли да станат.” Учителката видя някъде тази фраза. И разбра, че всъщност това беше нейната истинска мисия.

“Това е голяма загадка. За вас, които обичате малкия принц, а и за мен нищо във вселената не е вече същото, ако някъде, неизвестно къде, една овца, която не познаваме, изяде или не изяде една роза... Погледнете небето. Запитайте се: "Дали овцата е изядла цветето или не?" И ще видите как всичко се променя... И никой възрастен никога няма да разбере колко важно е това!

За мен това е най-хубавият и най-тъжен пейзаж на света. Същият като на предишната страница, но го рисувам още веднъж, за да го видите по-добре. Тук се появи малкият принц и оттук изчезна. Внимателно разгледайте този пейзаж, за да сте сигурни, че ще го познаете, ако се случи един ден да пътувате из Африка, в пустинята. И ако минете оттам, моля ви, не бързайте, поспрете за малко под звездата. Ако при вас дойде едно дете, ако то се смее, ако има коси от злато и не отговаря на въпросите ви, ще разберете, че това е той. Тогава бъдете така добри - не ме оставяйте толкова тъжен: напишете ми веднага, че той се е върнал.”

Антоан дьо Сент-Екзюпери

Павел ме покани да участвам в огласяването на една нова визия за образованието. Аз съм детска учителка. Това е моето послание. Повечето хора ме познават като Shelly. Нека си остане така, защото имената не са важни. Най-важните ми постижения? – изграждането на една социална мрежа на предучилищните педагози

<http://blog.net/preduchilishtnapedagogika>

Истински важните ми постижения? – шепя кристали. А ако искате за узнаете моята надежда – да изградя реален екип, в реална детска градина и във всяка една негова група да живеят Учителката и Емил.

10. БЪЛГАРСКИЯТ ПЪТ - В ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Пътят пред българското образование е много интересен и динамичен. Смеем да твърдим, че е много по-интересен и динамичен, отколкото е този пред образованието на много други „развити“ нации, страдащи от тежка атрофия, поради десетките си милиони заети и обслужвани. У нас теренът е вече почистен – вярата и доверието към формалното училищно образование е близо до нулата.

Предстои ни стартът на градежа на *Новото*, което ще е стъпило именно на тази нова, широко споделена философия за смисъла и целите на образованието – това, което е целта на тази книга. Ще ни помагат класиците Лев Толстой³⁹, Леополд Кохр и Ернст Шумахер⁴⁰, Иван Илич⁴¹, които са сред първите пледиращи за драстично опростяване на нещата, за връщането към мъдростта на природата, за отслабването на влиянието на бюрокрацията, политиката и вечните „експерти“. Ще ни помагат и смелите чуждестранни пионери Александър Нийл, Яков Хект, Дейвид Грийнбъл и многобройните им последователи.

От нас се иска да повярваме, че можем!

³⁹ Лев Толстой освен гениален романист е и активен образовател. През 1858 той създава първото нетипично училище в родната си Ясна поляна, което просъществува 7–8 години. Виж статията му „Образование и възпитание“ 1887 г. - http://www.novoobrazovanie.org/statii/vazpitanie_obrazovanie.htm

⁴⁰ Леополд Кохр и Ернст Шумахер са сред най-смелите и вдъхновени критици на индустриализацията, мегаломанията и гигантизма на социалните структури от всякакъв тип, градове и нации включително. Най-сбито представят идеите им знаменитите им фрази „Навсякъде, където има проблем, има нещо прекалено голямо“ и „Малкото е хубаво!“.

⁴¹ Иван Илич е австриец, който още преди 40 години е призовава за "обезучилищаване", за деинституционализиране на образованието. Виж „Deschooling society“, Ivan Illich, 1971 г.

11. ПРИЛОЖЕНИЕ А - РЕЧНИК НА ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ ТЕРМИНИ

Това е речник на по-важните термини, както ги разбираме и ползваме ние, екипът на Новото образование. В него липсват много от утвърдилите се в образователната бюрокрация понятия.

ВИЗИЯ

Визия е описание на образа на бъдещето, каквото е то в най-смелите мечти на автора. Визията е едно съкровено желание, но и неподлежащо на съмнение решение по отношение на бъдещото положение. Формулирането на визия е важно, защото очертава периметъра на нещото, за чиято реализация авторът е решил да работи. Тя е разказ в сегашно време, предизвикващ образи, живи картини и ентусиазъм у читателите си. Внимание! Не извика ли ентусиазъм и образи, никаква визия не е!

МИСИЯ

Мисия е ролята, която авторът заема в реализацията на визията си. Тя е обявена след визията, защото е нейно отражение и следствие. Говори в сегашно време и първо лице – аз или ние (правим...) Изказана е не толкова като желание, колкото като факт, произтичащ от вече взето решение. Тя е описана стегнато и по начин, извикващ (отново!) образи в съзнанието на читателя. Не извика ли образи, никаква мисия не е!

ОСНОВНИ УБЕЖДЕНИЯ И ЦЕННОСТИ

Основни убеждения и ценности са изначалните неща: философската основа и най-дълбоките убеждения на автора, по които принципно не може да се спори. Това са неговите неподлежащи на съмнение вярвания, изводи, религия⁴².

Който не споделя нечий деклариран основни убеждения, може да си спести усилията да убеждава техния автор в нещо противно. Това не означава, че те не подлежат на промяна, но промяната им се случва много бавно и само в следствие на натрупания житейски опит, с помъдряването, с „отварянето на очите”.

В контекста на „Новото образование“ това означава, че който не споделя тази част от нашето представяне, е по-добре да следва пътя си сам. Това от една страна може да изглежда вироглавие, което въвежда разделение, но от друга е застраховка, че няма да зацикляме пак по нещата, които буквално са ни **събрали** и крепяли до момента. Който се разпознава в заявениите от нас убеждения, да заповяда. Който не се разпознава в тях (и, примерно, излиза с думите „Абе вие луди ли сте, бе!“, отнасяйки ги до основните ни убеждения), е по добре да си гледа работата и да действа отделно, защото ние с него едва ли ще се разберем някога.

42 Пример: заявлението ми (на мен – Павел Лазаров), че за мен детето е пълноценна и пълноправна личност, и че личната свободата и ведрината са нещата, за които си заслужава човек да умре, ... защото без тях животът няма особен смисъл. Между другото, какъв е смисълът на живота според вас? И как този смисъл се връзва с образованието?

публично или общо училище

е масово училище, използващо при функционирането си публични средства. Въпросните публични средства (движима и недвижима собственост, пари и материали) не е задължително да са общински или държавни, т.е. прехвърлени му регулярно от някоя централна държавна институция.

държавно училище

Масово училище финансирано изключително чрез централната държавна субсидия. Ще рече, че парите за функционирането му излизат от държавната хазна и стигат до училището, преминавайки през различните „бюджетни разпоредители“.

общинско училище

Държавно училище, чието недвижимо имущество е собственост на Общината.

общ ресурс (вариация на публично благо)

е едно благо, при което е много трудно (често невъзможно) да се ограничи ползването или достъпа до него на даден ползвател. При липса на подобаващи грижи, регулация или поддръжка, общият ресурс става обект на безогледна експлоатация, докато не бъде изконсумиран или разрушен окончателно. Такива са например хубавите тротоари, чистотата в общите пространства, плажовете и паркове; общите пасища, водните ресурси (кладенци, реки, канали, вади и т.н.), риболовни зони, но и системите за опазване на общественото здраве и обществения ред.

Когато общият ресурс е в добро състояние, няма недоволни, но са малцина онези, които си дават сметка за реалната полза от запазването на равновесието. Проблемът възниква с първия опортюнист (егоист, тарикат), решил да завземе или консумира повече от колкото му се полага, че да се облагодетелства за сметка на останалите. Това е стимул и за последните да се държат опортюнистично, като с това отприщват лавината на разрушението – необратимото изконсумиране на общия (природен) ресурс поради невъзможността му да се възстановява толкова бързо. Тази прибързаност, т.е. преследването на незабавната лична облага за сметка на устойчивата обща е като заколването на кокошката, снасяща златни яйца⁴³.

Твърдението, че *училището е истински общ ресурс* се базира на безусловната истина, че едно училище (и цялата образователна система всъщност) изисква непрекъсната поддръжка и контрол, но оставя прекалено много място за опортюнисти – хората, които не желаят или не могат да се включат активно в поддръжката му. Това е стимул и за други да заявят, че няма смисъл да се занимават, с което отприщват лавината на апатията и безотговорността. В резултат на това управлението на училището, и образованието изобщо, остава в ръцете на платени „специалисти“, които обаче също трябва да бъдат контролирани от обществена формация. Пак е ред на същите онези, намиращи в това достатъчно голям смисъл. Отново сме във водовъртежа на нехайността, но на по високо ниво.

⁴³ За политиките за опазване на общия ресурс виж „Трагедията на общия ресурс“, Гарет Хардън, 1969 г. За критиката на Хардън и доразвиване на темата виж „Управлението на общия ресурс“ Елиноор Остриом, 2005 г., „Нещата като системи. Учебник за начинаещи“ Донела Мидоуз, 2005 г.

мисловни схеми/ модели/ картини -

предразсъдъци, индивидуалната интерпретация на фактите в условия на ограничена информация и умения за декодирането ѝ.

„Всеки човек използва модели инстинктивно при вземането на решения в личния си живот и в работата. Мисловните картини на обкръжаващия ни свят в главите ни не са нищо друго освен модели. Главата не съдържа реални семейства, предприятия, градове, правителства или държави. Човек използва само ограничен набор от понятия и логически взаимосвързки за представянето на реалните системи. Една мисловна картина е модел. Всички решения се взимат на базата на модели. Всички закони се приемат на базата на модели. Всички управленски решения се взимат на базата на модели. [...] Мисловните модели са неясни, непълни и неточно формулирани. Освен това мисловните модели на същия индивид се променят с времето, дори и в хода на един разговор. Човешкият разум комбинира само малък брой от всички съществуващи взаимосвързки по начин, че да се впишат добре в контекста на дискусиата. Със свърването на дебата в една или друга посока, същото се случва и с мисловните модели.”

Джей Форестер⁴⁴

система -

а) множество от стройно организирани, свързани в единно цяло елементи, чието поведение е сбор от други поведения, действия, резултати. Този сбор се нарича „функция“ или „цел“ на системата.

б) съвкупност от определен брой неща (хора, органи, клетки, молекули или друго), свързани помежду си така, че да се държат по свой своеобразен начин във времето. Системата може да бъде разтърсвана, притискана, стимулирана или водена от външни за нея сили, докато ответната ѝ реакция е нещо типично само и единствено за нея. Тази реакция в много редки случаи е нещо просто.

Принципно всяка система генерира своето собствено поведение. Едно конкретно външно за нея въздействие може да я дестабилизира и предизвика ответна реакция. А когато същото въздействие се приложи върху друга система, обикновено то предизвиква (с времето) твърде различни от очакваните реакции.

системно мислене -

познаването на типичните системни поведения и разбирането им в дълбочина. Разпознаването на лостовете за промяна, чрез които сравнително малко въздействие може да предизвика несъразмерно голяма промяна в поведението на системата. Ясното разбиране, че понякога въздействието върху някой негативен феномен може да доведе само до допълнително му влошаване или до несистемно решение от типа „закърпване на положението“, предизвикващо допълнителна нужда от по-големи дози „решения“. Това е ясното съзнание, че в заблудата си се борим по-често със симптомите, вместо с причините в основата на проблемите.

⁴⁴ Джей Форестер в „Неинтуитивното поведение на социалните системи“, 1973 г. За методите за разчупване на мисловните схеми виж „Петата дисциплина“ Питър Сенги, 1995 г.

системни динамики (system dynamics) -

методи и инструменти за закодиране, възпроизвеждане и симулиране на поведението на сложни системи (с „обратна връзка“) с помощта на специален софтуер.

образование (виж също системата образование) -

а) масова услуга, считана за фундаментална за интелектуалното развитие на младото поколение на една нация, и като такава управлявана и регулирана от обществени, предимно *национални* органи (държавата). Образованието е точно копие на процесите в едно общество и е показателно за нивото на неговото нравствено развитие;

б) процесите за повишаване на знанията и уменията на малки и големи, и организационните структури посветени на успешното им протичане;

в) дипломите събрани през годините. Казваме "Тя е със солидно образование", ако е завършила поред основно, средно и висше училище. Това се разминава значително с определението за *образован човек*, който е човек знаещ и показващ, че знае, значи *можещ*.

обучение

е продължителен процес за повишаване на практическите умения. Говорим за *фирмено обучение, обучение по процедури и правилници, практическо обучение*.

дресировка -

обучение за изпълняване на инструкциите на дресьор.

преподаване -

дейностите по предаване, прехвърляне на информация и методи от учител на ученик.

научаване -

процес на възприемане и трайно съхранение на предаденото теоретично или практическо знание. Това може да става с или без учител.

заучаване -

вид нетрайно научаване.

зубрене -

метод за отбиване на номера; механично и крайно нетрайно научаване.

възприемане -

действие с което ученик разбира сигналите на учителя или обкръжението си.

знание (виж също стълбица на знанието) -

прилагане на нещо научено, в училище или не, в различни житейски ситуации.

изпит -

акт на проверка на наученото в училище, не на знанието!

тест -

изпит, сведен до поставянето на хиксове във формуляр.

учене -

целенасочено усилие, с което ученик се стреми да научи определено нещо.

компетентност -

познаване на определена научна материя.

практически умения/ навици

съзнателни действия за подобряване на личния живот, свързани с оцеляването или изпитването на удоволствие.

грамотност

минимални умения по четене, писане и математика, позволяващи разбирането на добре написан текст и извършването на елементарни сметки.

системата „Образование” (да не се бърка с *образователна система!*)

множество елементи на национално ниво, чиято функция е да помага индивидите да повишават знанията и уменията си. Системата е система, защото има един силен скрепителен елемент - *целите ѝ*; и поведението на всеки от елементите ѝ е силно обвързано с поведението на всички останали. Крайната цел на образованието е отправна точка за всички нейни елементи и процеси. Системата разполага със структури и ресурси, и е регулирана от правила (някои явни и познати, но други съвсем неподозирани). От нея се очакват добри условия за учене; гаранции за високо качество и прилежна отчетност.

образователна система

пътят, редът, процедурата за получаване на определен образователен сертификат и изреждането на институциите регулиращи или осигуряващи този път.

цели на образованието

желанията, претенциите на една нация от системата ѝ „образование” относно знанията, уменията и отношението на младите ѝ хора към природата, труда, ближния, живота и света.

елементи на образователната система

елементите на образователната система са многобройни и са свързани помежду си в сложни взаимоотношения – цикли, на *действие* и *ответна реакция*. Следва непълнен (към дата 10 юли 2008 г.) техен списък, подлежащ на постоянно и продължаващо допълване.

- Визия за образованието (на национално и глобално ниво)
- Мисия на образованието (на национално ниво)
- Цели на образованието (датирани!)
- Отношения и зависимости между заинтересованите страни
- Мотивация и начални умения на участниците в учебните процеси - учител и ученик

- Мотивация и начални умения на участниците в административните процеси - училищен мениджмънт, местна училищна администрация, централна училищна администрация
- Административни/ управленски структури
- Схеми и методи за учене/ обучение
- Доминиращо културно послание
- Методи за оценка на качеството на образованието (на училищно, местно и национално ниво)
- Минимални учебни изисквания
- Конкурентноспособност на учителя (в образователния сектор и извън него)
- Кариерно развитие и формиране на учители
- Кариерно развитие и формиране на училищен мениджмънт
- Учебни пътечки/ кариера
- Образователни процеси
- Административни процеси (яснота, отговорности и нормиране)
- Политически и глобални процеси
- Финансиране на образованието като система (яснота, отговорности и нормиране)
- Финансиране на училището (яснота, отговорности и нормиране)
- Механизми и структури за поддържане на постоянната промяна
- ...
- ...

учебно заведение

Много неприятно понятие, което ще заменяме винаги, когато е възможно с „училище”.

учебен процес или учене -

дейностите по (и зависимостите между) предаването и усвояването на знания и редът, в който става това.

училище

Е място, където се учи. Училище е всяко учебно заведение без значение от профилирането, учебната степен и т.н. Във формулировките на Новото образование навсякъде, където не е упоменато различно, детските градини са също *училища*.

учител

водач, лидер, маестро.

преподавател

преподаващ, диктуващ, илюстриращ, прехвърлящ материала за научаване на учениците.

инструктор

псевдо–учител, показващ как се прави това или онова. Действията на инструктора трябва да бъдат възпроизведени без интерпретации или критична преоценка. Сред най-често споменаваните са инструкторите по кормуване в шофьорски курсове, инструкторите по ски, инструктор по боравене с някой софтуер.

педагог

професионалист чиято професия е да се грижи за пълноценното израстване на новото поколение.

учебни пътечки или учебна кариера

пътят, който се очаква да бъде изминат, или е изминат, от един ученик: учебните предмети и дълбочината на навлизането в тях. Внимание! Не резултатите, които се очакват от ученика, а само предметите и само предвидената дълбочина на навлизане в тях!

парадигма

модел, основни разбирания, философия за нещо си.

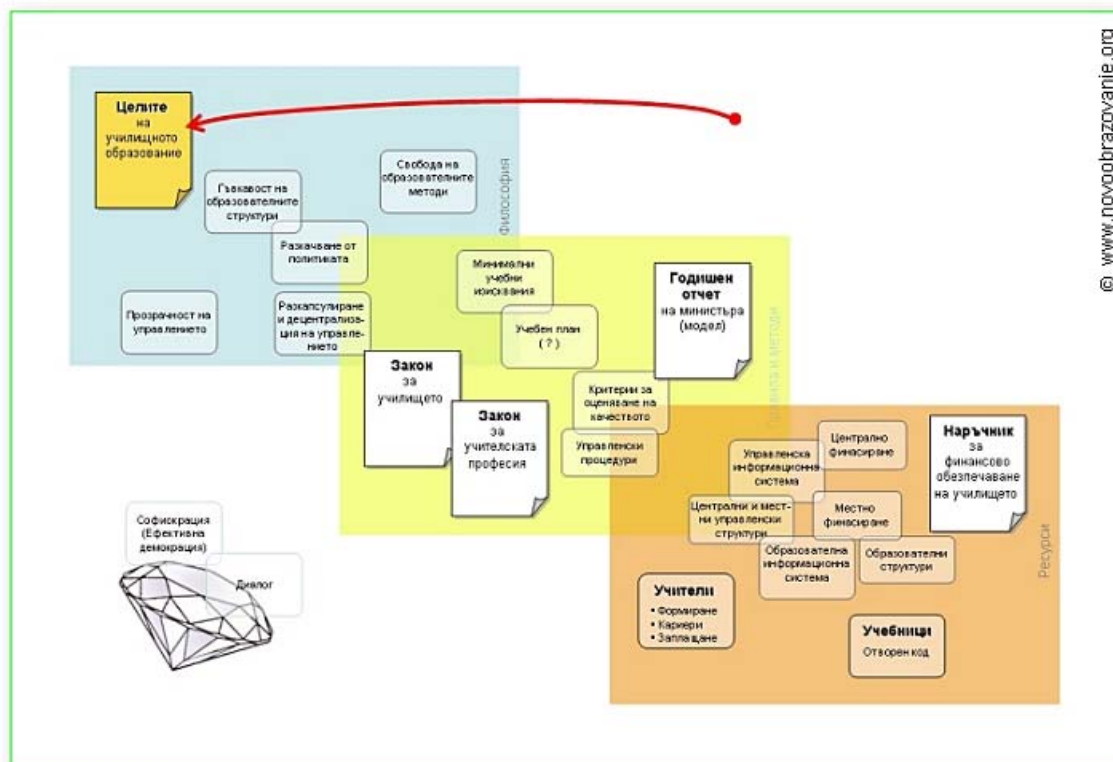
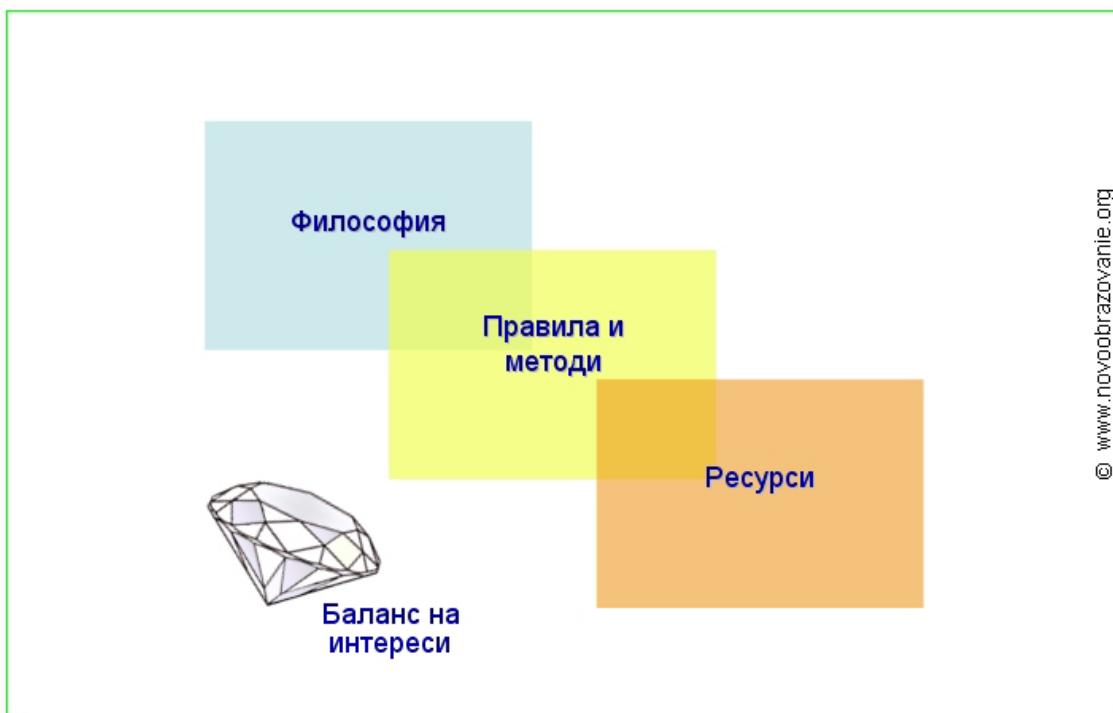
концепция

модел, основни принципи и разбирания, парадигма, философия.

12. ПРИЛОЖЕНИЕ Б - ЦЕЛИТЕ НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Виж документа в интернет сайта на Новото образование
<http://www.novoobrazovanie.org/celite/celite2009.pdf>.

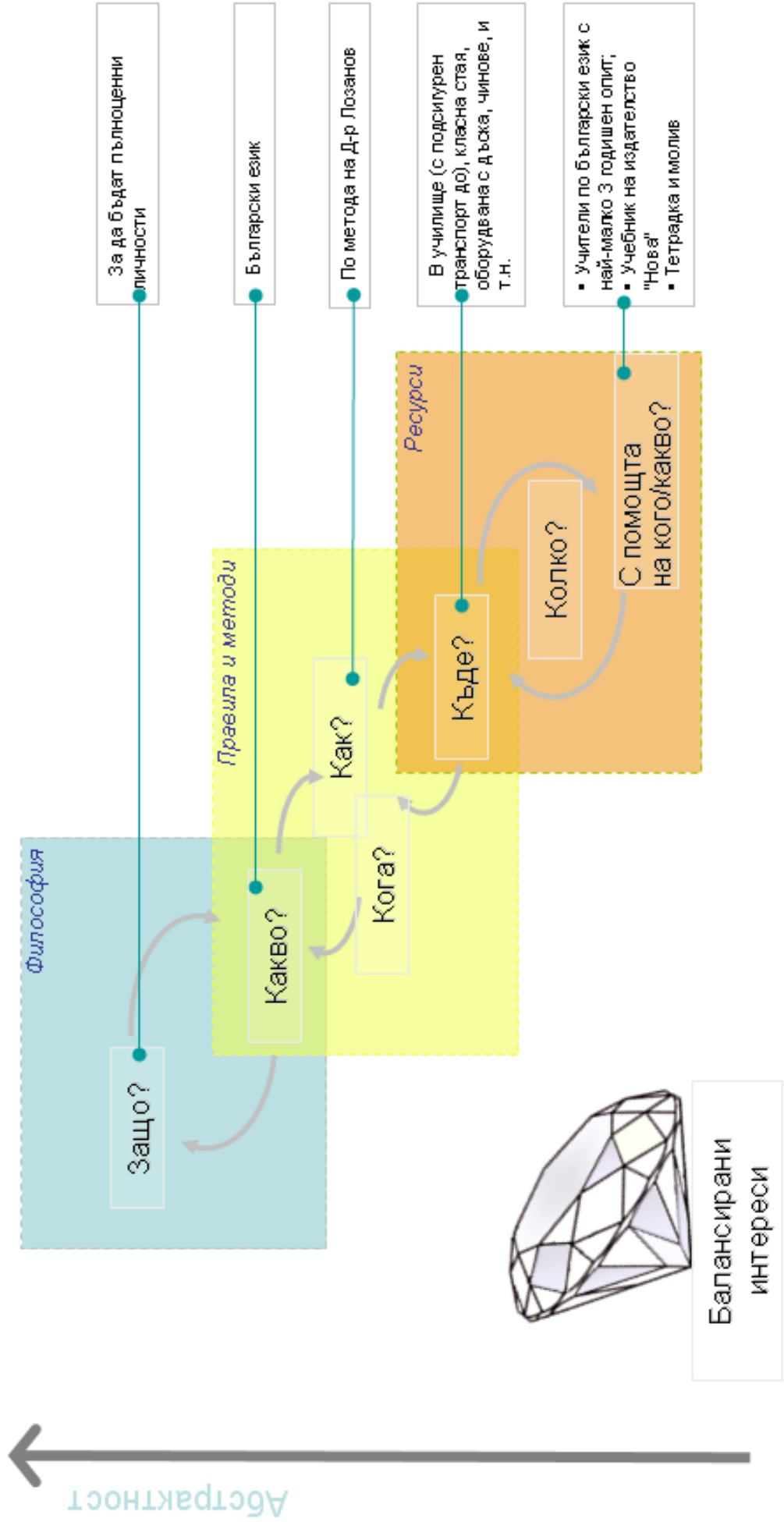
13. ПРИЛОЖЕНИЕ В – КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА „СИСТЕМАТА ОБРАЗОВАНИЕ”



Целта на Системата образование → Децата учат и научават

Макроелементи на системата, отговарящи на сигнални въпроси

Примерни отговори



14. БИБЛИОГРАФИЯ

- Ацкоф Ръсел и Грийнбърг Даниел - *Изправяне на крака на ученето. Връщане на образованието сред важните теми на нашето време*, 2008 г.
(Ackoff Russell & Greenberg Daniel - *Turning Learning Right Side Up. Putting Education Back on Track*, Pearson Education Inc.)
- Мидоуз Донела - *Мислеки в системи. За начинаещи*, 2008 г.
(Midows Donella - *Thinking in systems. The primer*, Sustainability Institute)
- Хардън Гарет - „Трагедията на общото благо”, 1968 г.,
(Hardin Garrett, “The Tragedy of the Commons,” *Science* (13 Dec. 1968))
- Острьом Елинор - *Управление на общия ресурс. Еволюция на институциите за колективно действие*, 1990 г.
- *Знанието като общ ресурс. От теория към практика*, 2006 г.
(Ostrom Elinor - *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press
- *Understanding Knowledge as a Commons. From Theory to Practice*, MIT Press)
- Сенги Питър - *Петата дисциплина*, Дабълдей, 1990 г.
(Senge Peter. *The Fifth Discipline*, Doubleday)
- Форестер Джей - „Неинтуитивното поведение на социалните системи”, 1973 г.
(Forrester Jay W. – „Counterintuitive Behavior of Social Systems”, *Technology Review*, Vol. 73, No. 3, Jan. 1971, pp. 52-68.)
- Шрамер Ото – *Предчувствие: Изследване на дълбоката промяна у хората, организациите и обществото*, Краун Бизнес, 2005 г.
(Senge, Scharmer, Jaworski, Flowers - *Presence: An Exploration of Profound Change in People, Organizations, and Society*, Crown Business)
- Хект Яков - *Демократичното образование. Началото на разказа*, 2010 г.
(Hecht Yaakov - *Democratic education. The begining of the story*)
- Хърн Мат – *Полеви ден: Измъкване на обществото от лапите на училището*, 2003 г.
(Hern Matt - *Field day: Getting society out of school*. New Star Books)
- Гато Джон Тейлър – *Затъпяване: Скритата цел на държавното образование*, Изток-запад, 2010 г.
- Илич Иван – *Освобождаване на обществото от училищното образование*, 1971 г.
(Illich Ivan – „*Deschooling society*”, Harpercollins)
- Кохр Леополд – *Разчленяването на нациите*, 1953 г.
(Kohr Leopold - *Breakdown of nations*)

Шумахер Ернст Фриц – *Малкото е хубаво*, 1971 г.
(Schumacher Ernst Fritz – *Small is beautiful*)

Carol Dweck - *Mindset* — Разисквани са прости на пръв поглед въпроси като: „Какво е талант?“ „Какво би трябвало да бъде отношението ни към него?“ „Каква е връзката между таланта и успеха?“ Би била полезна за българските родители и учители тъй като дава полезни съвети как да се възпита адекватно отношение към собствените способности, как да научим децата си да успяват в професията и в личния живот.

*Celebrating Multiple intelligences: Teaching For Success – A practical Guide
Created by the faculty of The New City School*

15. ИНТЕРНЕТ РЕСУРСИ

Новото образование

www.novoobrazovanie.org

Alternative Education Resource Organization (AERO)

www.educationrevolution.org , www.aero.org

<http://mindsetonline.com>

Илич Иван, Illich Ivan, "Deschooling society", 1971 г.

<http://www.preservenet.com/theory/Illich/Deschooling/intro.html>

Толстой Лев, „Образование и възпитание”, *Ясная Поляна*, 1887 г. -

http://www.novoobrazovanie.org/statii/vazpitanie_obrazovanie.htm

Щетинин Михаил, "Да обхванеш необятното. Записки на педагога" -

http://www.probujdane.com/edu/Zapiski_pedagoga_Shchetinin.doc

Объятъ необъятное Записки педагога - книгата в оригинал, на руски:

<http://www.spsl.nsc.ru/~m1-way/shetin/oglav.htm>

Въпроси и отговори за Щетинин - <http://ypk.yspu.yar.ru/educ/edu2.htm>;

http://zhurnal.lib.ru/e/ekoposelenie_1/tekos.shtml...

Много текстове за училището в Текос, препратки и указания за смъкването на 4-те филма за него - http://www.anastasia.ru/forums/topic_14004.html

Thomas R. Hoerr - *Becoming a Multiple Intelligences School* –

http://books.google.com/books?id=afiX1y7OC4kC&printsec=frontcover&dq=becoming+a+multiple+intelligences+school&hl=bg&ei=fs8TTbHuKI6bOpWMobUJ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCkQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false

Включено е подробно описание на теорията за Множествените интелигентности, както и голям брой идеи за практическото и приложение в учебния процес. Освен това се предлага един доста по- различен подход към ученика. Вместо да се работи единствено за наваксване на пропуските и компенсация на слабите страни / в училище за такива най- често се смятат затруднения при четене и писане, всяко дете е насърчавано да открие и изяви най-силните си страни. В учебната програма са вплетени множество дейности, насочени към умения за изграждане на пълноценни отношения с околните, опознаване на своите силни страни, отстояване на позиция и др. / наричани от екипа на New City School персонални интелигентности/

16. ПОКАЗАЛЕЦ НА ТЕРМИНИТЕ

(към дата 30.05.2011 г. и само за частта на П. Лазаров)

бъдеще; 5; 19; 23; 64	за училището; 12
визия; 9; 13; 18; 19; 20; 22; 23; 64	информационни; 23
диалог; 9; 12	финансови; 15
директор; 10; 11; 12; 13	речник; 9; 19; 64
дискусия; 19	родители; 9; 11; 14; 16; 17; 23
ентузиазъм; 24	стимул,-иране; 12; 16
квартал,-ен; 9; 10	<i>стъпки</i>
лидер; 10; 12; 13	<i>следващи; 23</i>
маса критична; 22	ученик/ци; 9; 11; 12
мисия; 13; 18; 20; 64	възраст на; 12
модел; 11; 20; 23	добър; 11
мотивация,-иране; 13	училище; 5; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 23; 24; 63; 65
общност; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 16; 17; 24	архитектура; 9
учеца; 9	парк; 9
организация; 13; 15	цена; 9
на образованието; 20	учител/и; 11; 17
професионална; 16	добър; 11
учеца; 19	заплати на; 21
политика; 17; 23; 63	оценка на; 12
за учителите; 18	професионализма на; 12
радост; 9; 12	работата на; 12
резултати; 11; 12; 66	умения; 12
от работещ образователен модел; 20	цели; 11; 12; 13; 20; 63
от собствения избор; 16	цена; 17
ресурси	на оцеляването; 8